TÖRTÉNELMI SZEMLE

AZ ELTE HUMÁN TUDOMÁNYOK KUTATÓKÖZPONTJA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2026 LXVIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Kertész Balázs
Tatamér fehérvári prépost, királyi alkancellár élete

Fóti Miklós
Ferhád aga és bég életútja a váci harmincadtól a hódoltsági határszandzsákok kormányzásáig

Cziráki Zsuzsanna
Az erdélyi szász diplomácia színterei és eszközei a 16–17. században

Kustár Lídia
Kísérlet jakabházi Sallér Judit lánykorának és gróf tolnai Festetics Györggyel való házasságkötésének rekonstruálására

Cieger András
Jókai Mór és az újságírók első magyarországi egyesülete

Miklós Dániel
Pillanatképek a csehországi közhangulatról, 1938–1939

Figyelő
Kuffart Hajnalka, Kádas István és Czinege Szilvia beszámolói

Szerkesztőség

VARGA SZABOLCS
felelős szerkesztő

APOR PÉTER, ESZIK VERONIKA, KOLOH GÁBOR, SKORKA RENÁTA, TÓTH GERGELY
szerkesztők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, BRANKO OSTAJMER, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@htk.elte.hu

Közlési szabályzatunk a honlapunkon érhető el:
http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html

A 2026-os évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti Kulturális Alap

MTA MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXVIII. évfolyam, 2026. 1. szám

TANULMÁNYOK

Kertész Balázs Tatamér fehérvári prépost, királyi alkancellár élete 1

Fóti Miklós Ferhád aga és bég életútja a váci harmincadtól a hódoltsági határszandzsákok kormányzásáig 29

Cziráki Zsuzsanna Az erdélyi szász diplomácia színterei és eszközei a 16–17. században 45

Kustár Lídia Kísérlet jakabházi Sallér Judit lánykorának és gróf tolnai Festetics Györggyel való házasságkötésének rekonstruálására 71

Cieger András Jókai Mór és az újságírók első magyarországi egyesülete 99

Miklós Dániel Pillanatképek a csehországi közhangulatról, 1938–1939 115

FIGYELŐ

Kuffart Hajnalka Az esztergomi érsekség Mátyás-kori számadásai (1486–1490). Egy magyar–itáliai vegyes könyvelési rendszer forráskiadvány-sorozatának első kötetei 133

Kádas István A Jagelló-kori portális adórendszer működése és buktatói. A Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja keretében megvalósuló projekt bemutatása 143

Czinege Szilvia Széchenyi István leveleinek kritikai kiadása. Kutatási beszámoló 155

KÍSÉRLET JAKABHÁZI SALLÉR JUDIT LÁNYKORÁNAK ÉS GRÓF TOLNAI FESTETICS GYÖRGGYEL VALÓ HÁZASSÁGKÖTÉSÉNEK REKONSTRUÁLÁSÁRA

KUSTÁR LÍDIA

AN ATTEMPT TO RECONSTRUCT THE CHILDHOOD OF JUDIT SALLÉR OF JAKABHÁZA AND HER MARRIAGE TO COUNT GYÖRGY FESTETICS OF TOLNA

The study examines the childhood and youth of Judit Sallér of Jakabháza (1766–1829), along with the circumstances of her marriage to Count György Festetics I of Tolna (1755–1819), primarily using documents from the Festetics family archives in Keszthely (P 234–286), held in the Hungarian National Archives. Previous literature knew of only one sibling of Judit Sallér, László Sallér, who died at the age of 15, but thanks to the examination of church records, we now know of four other siblings who died at a very young age. In addition to clarifying the genealogical data, the research also provided insight into the grief and concerns of the parents, thanks to the extensive correspondence. Although we have no direct information about the upbringing of the Sallér parents' only daughter, later family correspondence allows us to reconstruct some elements of it, such as her ability to read and write, her knowledge of German, and her proficiency in housework. In contrast, Judit Sallér certainly only acquired skills such as horse riding and estate management after her marriage. An examination of the marriage was warranted because, until now, we have primarily known of its financial motivations. This study examines the personal motivations of immediate family members, which makes it possible to form a more nuanced picture. The wedding was preceded by a great deal of uncertainty. In addition to financial gain and social advancement, the concerns of Sallér's parents, who would be left without support, and the role of Judit Sallér's personal decision cannot be regarded as negligible. The significance of the latter is due to a previously unknown but very serious factor preventing the marriage: Judit Sallér's engagement. Judit Sallér was already engaged to János Somogyi of Medgyes when Pál Festetics chose her for his son. The fact of their engagement is revealed by their joint godparenthood in 1781, which was recorded in the baptismal registers of Rábahidvég. It was also mentioned in Ferenc Kazinczy's correspondence as the reason for the bad relationship between György Festetics and János Somogyi. The fact that György Festetics caused the engagement to be broken off is also documented in the archives of the Diocese of Szombathely, as János Somogyi turned to the bishop's court for redress.

Kustár Lídia, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék, Történelem Segédtudományai Doktori Program.

The list of witnesses to the wedding that followed the successful acquisition of a marriage license represented a step forward in examining the family's network of relationships, similar to the examination of godparenthood.

Keywords: Festetics family, marriage, betrothal, raising girls

A téma relevanciája és a rendelkezésre álló források

Jakabházi Sallér Judit alakjával a történeti munkák eddig alig-alig foglalkoztak: többségében férje, gróf tolnai Festetics György életének szereplőjeként jelenik meg. Leginkább a Sallérok jelentős vagyona, a házaspár levelezése és 1805. évi különválási szerződésük állt eddig a történészek érdeklődésének középpontjában.[1] Pedig a gróf maga is elismerően nyilatkozott feleségéről: „Mondom igazán hogy férfinak születtél, hogy annyi gond mellett kedvedet el nem veszted, és oll sörénységgel vagy."[2] A rendkívül vagyonos köznemes Sallér család utolsó tagját így talán nem túlzás kitartó és határozott egyéniségként jellemezni. A grófné fiatalkorának, azaz házasságkötését megelőző 16 évének lehetséges rekonstrukcióját és vizsgálatát célzó tanulmány eredményei szintén ezt látszanak alátámasztani. A kutatás során a családon belüli viszonyok és a neveltetés kérdése mellett a két fél házasságkötésének körülményeit vizsgáltam. Az elsőre egyszerű, szülők által elrendezett érdekházasságnak tűnő kapcsolat, amelynek létrejöttében Sallér Judit egyéni döntése is nagy szerepet játszott, valójában a családtagok személyes érdekeinek és motivációinak rendszerében válik értelmezhetővé.

A grófné esetében alapvetően megállja a helyét Lengyel Tünde azon megállapítása, hogy a kora újkorban „az asszonyok legtöbbjének élete akkor lett érdekes, amikor férjhez mentek vagy megözvegyültek",[3] mégis, a vonatkozó források szegényes volta ellenére, mind genealógiai, mind nevelés- és társadalomtörténeti szempontból kutathatónak és kutatásra érdemesnek bizonyult a kijelölt életszakasz. Az említett forrásadottságokra éppen a mikrotörténeti megközelítésű elemzés[4] jelentette a választ, amelynek eredményeit más kutatások mellé helyezve kirajzolódni látszik Sallér Judit fiatalkora. Az elszórtan fellelhető adatok, jellegüktől függően, felbukkantak az egyházi anyakönyvekben, a családi levelezésben, a Királyi Könyvekben és a családtagokról írt gyászbeszédekben. Esetünkben is a misszilisek forráscsoportja szolgáltatta a legváltozatosabb információkat:

1 Szabó Dezső: *A herceg Festetics-család története.* Bp., 1928.; Kurucz György: *Keszthely grófja. Festetics György.* Bp., 2013.; Cséby Géza: *Gróf Festetics György helye a magyar művelődéstörténetben, különös tekintettel a Magyar Minerva könyvsorozatra és a Helikon Ünnepségekre.* Szeged, 2013. [Doktori értekezés.]

2 Festetics György Sallér Juditnak. Brüsszel, 1790. december 26. Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Országos Levéltára (= OL) P 247. Festetics család keszthelyi levéltára. 3. t. Festetics I. Györgynéhez intézett levelek, 1785–1828. 15. Festetics György. No. 4.

3 Lengyel Tünde: Az írástudatlantól a főispánig. Thurzó Györgyné, coborszentmihályi Czobor Erzsébet. In: *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok.* Szerk. Fábri Anna – Várkonyi Gábor. Bp., 2007. 141.

4 A mikrotörténelem elméletéről és módszertanáról lásd Szijártó M. István munkáit: *Mikrotörténelem másodfokon.* Szerk. Papp Gábor – Szijártó M. István. Bp., 2010. (Mikrotörténelem 4); Szijártó M. István: *A történész mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata.* Bp., 2014. (Mikrotörténelem 7.)

a levelek a hétköznapi életre és az egyéni helyzetekre, döntésekre is rávilágítanak, illetve a halotti beszédekhez hasonlóan a mentalitástörténeti kutatások során is hasznosíthatók. Új genealógiai adatokkal a keresztelési, házassági és halotti anyakönyvek szolgáltak. A gyermekkorra irányuló kutatások kiegészíthetik a Sallér Judit szokványosnak nem nevezhető életútjáról szóló eddigi ismereteinket, rávilágítva a korszak családjainak belső működésére, illetve a fő- és köznemesi családok közti bonyolult kapcsolatrendszerre is, miközben kapcsolódik a hazai és nemzetközi kutatásokhoz.[5]

Sallér Judit születésének körülményei és legközelebbi családi kapcsolatai

Sallér Judit 1766-ban látta meg a napvilágot jakabházi Sallér [II.] István nádori ítélőmester és felsőmotesiczky Motesiczky Judit lányaként.[6] 1766. szeptember 4-én keresztelték Sallér Judit Rozália névre a Vas vármegyei Rábahídvégen. A 18. században Szenttamás, Püspöki és a Sallérok kastéllyal rendelkező birtokközpontja, Molnári[7] is mind a rábahídvégi plébánia fíliái voltak. A bejegyzés szerint Sallér Judit keresztszülei Sibrik László főszolgabíró és Fribert Viktória voltak.[8] A család dunántúli köznemesi társadalomba való beágyazottságát, kapcsolati tőkéjét jól mutató rokonsági szál ez: Sallér Judit keresztapjának, Sibrik Lászlónak az édesanyja mezőszegedi Szegedy Zsuzsanna volt, aki mezőszegedi Szegedy Juditnak, Festetics Kristóf feleségének a testvére volt.[9] Sallér Judit keresztapjának anyja tehát későbbi férje, Festetics György, nagyanyjának a testvére volt (1. ábra).

Sallér Judit nem az első gyermek volt a családban. A történetírás ismeri tíz évvel idősebb bátyját, Sallér Lászlót, aki 1756. január 20-án született, és hét napra rá részesült a keresztségben. Keresztszülei Bíró János és Márffi Anna voltak.[10] Rövid életéről nem sokat tudunk. 1768-ból fennmaradt egy levele, melyben apjától a kalapjához való ezüstzsinór és egy késtok vásárlására kért engedélyt.[11] A fiatal fiú 1771-ben, mindössze 15 évesen meghalt.

5 Péter Katalin: A gyermekek első tíz esztendeje. In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon. „Adott Isten hozzánk való szeretetéből… egy kis fraucimmerecskét nekünk”.* Szerk. uő. Bp., 1996. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 19); *Anyák és apák. Szülői szerepek, gondoskodás és tekintély a patriarchális családban (1500–1918).* Szerk. Erdélyi Gabriella. Bp., 2021. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Magyar Családtörténetek. Tanulmányok 7.)

6 Felmenőiről bővebb információt nyújt díszes genealógiája, amelyet 1793-ban készíttetett. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. Sallér család. I. 1. t. Genealógiák. 1793.

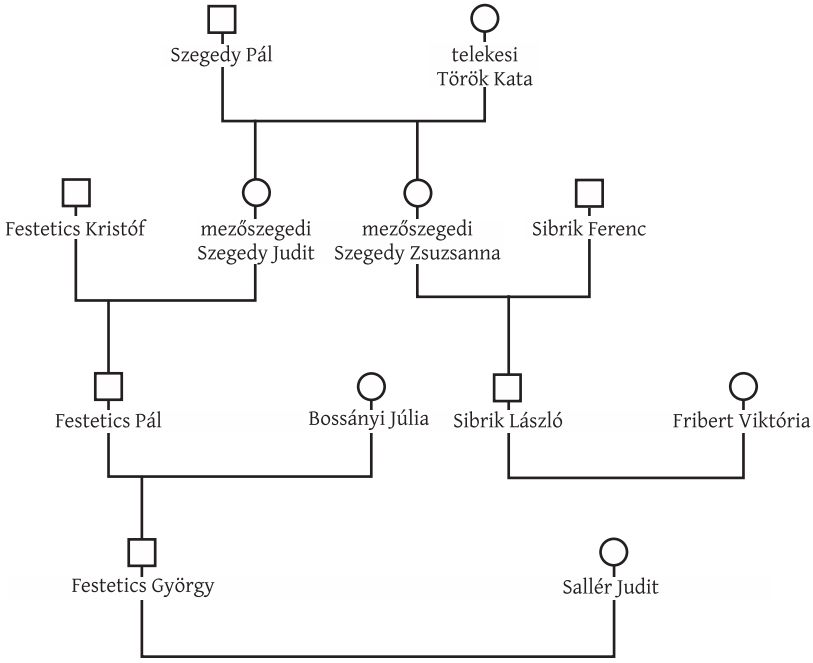
7 A települések közül először Rábapüspöki és Rábaszenttamás egyesült Püspöktamási néven, majd 1949-ben Püspöktamási és Rábamolnári egyesülésével jött létre a mai Püspökmolnári.

8 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6R2Z-K?view=explore. (Legutóbbi megtekintés: 2025. szeptember 22.)

9 Reiszig Ede: A Dunántúlra szakadt Szegedy család eredete. *Turul* 37 (1922–1923) 31.

10 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6R2D-P?view=explore&lang=en&groupId=M97V-PN3. (Legutóbbi megtekintés: 2025. szeptember 22.)

11 Sallér László Sallér Istvánnak. H. n., 1768. március 15. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. Sallér család. I. sorozat. 7. t. Levelezés. 9. alt. Sallér Istvánhoz Sallér László. 1768.

1. ábra. A Sibrik–Szegedy–Festetics rokonság

A rábahídvégi halotti anyakönyv bejegyzése szerint október 6-án hunyt el.[12] Arról, hogy mekkora csapásként élte meg a család László elvesztését, árulkodik a fiú többszöri említése a családi iratokban. A szülők halálára írt gyászbeszédekben is megemlékeztek róla. A Sallér István halálára íródott 1789-es beszédben az elhunyt gyermeket név szerint említik – „László fiatskánkat magához vette ártatlanságában az Isten"[13] –, míg Motesiczky Judit gyászbeszédében az alábbi módon jelenik meg: „... az Isten két magzattal meg áldotta [Motesiczky Juditot], és ezek közzül egygyiket még gyermeki ártatlan esztendeiben magához szóllította..."[14] Műfaji sajátosságból adódik, hogy a gyermek halálát Isten akaratként értelmezték: a jellemző Isten adta – Isten elvette gondolatpár az anya halotti beszédében egyértelműen tükröződik.[15] A halál okát sem ezekben a szövegekben, sem más forrásokban nem említik.

12 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6RKX-6?view=index. (Legutóbbi megtekintés: 2024. december 2.)

13 Kövesdi Boldizsár: *Tekintetes és Vitézlő Nemes és Nemzetes jakab-házi Sallér István úr tekintetes Vass-Szala és Somogy vermegyék tábla birájának a halálon tett győzödelmérül beszéd, mellyet Szent-Tamási Templomban, Szent Jakab-havának huszon nyoltzadik napján 1789. élő nyelven folytatott Kövesdi Boldizsár szombathelyi kánonok, és kántor.* Szombathely, 1789.

14 Nagy József: *Halottas beszéd, mellyet néhai Tekintetes jakabházi Sallér István úrnak, több nemes vármegyéknek tábla-birájának özvegyének, Tekintetes motesiczky Motesiczky Judit aszszonynak tétetett végső tiszteletnek alkalmatosságával nemes Vas vármegyében, Szombathelyi Püspöki Megyében lévő Szent Tamási Templomban Sz. Mihály havának 27-dik napján 1796-dik esztendőben élő nyelven mondott fő tiszteletű Nagy József úr az Püspöki Széki Szombatheli Káptalannak érdemes kántora, és kánonokja.* Komárom, 1796.

15 Péter: A gyermekek első tíz esztendeje, 43–44.

A két halotti beszéd alapján úgy tűnhet, a testvérpáron kívül nem születtek gyermekek a családban. Sallér István azonban lánya házassági szándékát tolmácsoló levelében is említi elvesztett gyermekeit, méghozzá az alábbi módon: „Es mivel az Úr Isten fiui magzatinkat magához vette kiktöl termiszetessen munkainkban és joszagaink kormányozasaban segitséget várhattunk volna, és unalmas s maganos tehetetlenségünket vigasztalták volna…”[16] A forrás egyrészt reflektál a fiúgyermek idősgondozással kapcsolatos feladataira: a különböző munkák és birtokok kormányzásának átvételére és a szülők felügyeletére,[17] amelynek köszönhetően képet alkothatunk a kor ezzel kapcsolatos társadalmi elvárásairól és normáiról, valamint a korosodó, fiúörökös nélkül maradó szülők helyzetéről és félelmeiről is. Másrészt a levélrészlet többes számú megfogalmazása azt sugallja, hogy lehettek Sallér Juditnak még más, gyermekként elhunyt fiútestvérei Lászlón kívül, akik eddig nem kerültek a kutatók látóterébe.

A lehetséges további testvérek azonosításához a rábahídvégi anyakönyveket használtam. Ahhoz ugyanis, hogy a családi kapcsolatokat és az egyes családtagok motivációját, érzéseit megkíséreljük értelmezni, mindenképp szükséges a teljes, szűkebb család felállítása és vizsgálata. A gyermekek elvesztése magyarázattal szolgálhat és rávilágíthat a szülők viselkedésének okaira egyetlen lányuk kiházasítása kapcsán, hiszen egyetlen örökös esetén a többgyermekes családokétól eltérő stratégiák alkalmazására kényszerülhettek.

A vizsgálat kezdetén a szülők házasságkötésének időpontját kerestem, amelynek segítségével meghatározhatóvá vált, mikortól számíthatunk a gyermekek születésére. Motesiczky Judit halotti beszédének tanúsága szerint 17 évesen ment férjhez Sallér Istvánhoz.[18] A felsőmotesiczi anyakönyv bejegyzése szerint 1737. november 3-án keresztelték meg,[19] tehát a házasságkötésnek innentől számítva 1754-ben kellett történnie. Motesiczky Judit gyászbeszéde nem említ fiatal özvegységet és másik férjet sem, így bizonyosan első házasságát kötötte Sallér Istvánnal, aki ekkor 28 éves volt. A rábahídvégi házassági feljegyzések közt nem található az 1756-ot – általunk ismert első közös gyermek születése – megelőző években házasságukra vonatkozó bejegyzés. Sallér Zsigmond ([I.] Sallér István testvére) árvái, akiket Nádasdy Klára saját gyermekeivel együtt nevelt, Sallér Magdolna és Sallér Jozefa Rábahídvégen kötötték házasságukat. [I.] Sallér István vér szerinti fiának, Sallér [II.] Istvánnak házasságáról azonban nem szól bejegyzés. Motesiczky Judit születési helyéből és abból, hogy a lányos házaknál volt szokás esküdni, a felsőmotesiczi házassági bejegyzéseket is bevontam a vizsgálat körébe, azonban itt sem találtam meg házassági feljegyzésüket. Mindezek alapján Motesiczky Judit gyászbeszédéből kiindulva a továbbiakban az 1754-es évet tekintem a házasságkötés időpontjának.

16 Sallér István Festetics Györgynek. Molnári, 1782. december 21. MNL OL P 246. Festetics család keszthelyi levéltára. 2. Festetics I. Györgyhöz intézett levelek. No. 224. Sallér István.

17 Az idős családfők visszavonulásának a családi kapcsolatrendszerre kifejtett hatásáról lásd Simon Katalin idősgondozásról szóló tanulmányát. Simon Katalin: Szülői betegség – gyermeki gondoskodás. Idősgondozás a 18. századi Óbudán az eltartási szerződések tükrében. *Korall* 21 (2020) 82. sz. 281–295.

18 Nagy: *Halottas beszéd*, 1796.

19 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9BRT-9X1G?view=index. (Legutóbbi megtekintés: 2024. december 12.)

Az anyakönyvekben, melyeket 1753-tól, tehát a szülők házasságkötésének valószínűsített időpontját megelőző év januárjától kezdve vizsgáltam, rálelhetünk Sallér Judit testvéreinek nevére. Születési sorrendben, a keresztelők időpontját közölve: László (1756), Imre Lajos (1757. szeptember 25.),[20] István Antal György (1758. szeptember 5.),[21] József (1761. május 23.),[22] Klára Terézia (1762. május 29.).[23] Az ő születését követte Sallér Judité 1766-ban (1. táblázat). A gyermekek keresztszüleiről[24] és a keresztszülőség jelentőségéről a későbbiekben még szó fog esni.

Megfigyelhetjük, hogy a gyerekek egymást követő években születtek, a legnagyobb idő (4 év) a két lány születése közt telt el. Az ilyen nagy időközökkel születő gyermekeknél Péter Katalin szerint akár vetéléssel vagy halvaszületéssel is lehet számolni.[25] Erre Motesiczky Judit esetében egyelőre nincs bizonyítékunk, az ilyen módon elvesztett gyermekeket ráadásul amúgy sem feltétlenül említették családi feljegyzésekben vagy levelekben. Az anyakönyvek 1782-ig történő vizsgálata során bebizonyosodott, hogy a házaspárnak összesen hat gyermeke született, Sallér Judittal bezárólag. Motesiczky Judit Sallér Judit születésekor még csak 29 éves volt, férje pedig 40. A demográfusok általánosan a nők 49. életévét tekintik a szülőképes kor végének,[26] de rengeteg egyéni befolyásoló tényező ismert, így annak az okát, hogy miért nem született több gyermek a családban, ha egyáltalán feltárható, máshol kell keresnünk.

Kénytelenek vagyunk tehát ismét a családi misszilisek felé fordulni. Az itt elért eredmény részlegesnek tekinthető: Motesiczky Judittól fennmaradt ugyanis egy levél, amelyet ismeretlen címzetthez írt, csupán a „drága édes néném" megszólítást használva.[27] A megszólítás és a levél tartalma alapján erősen szűkíthető a lehetséges címzettek köre: a levél szövegezése közvetlen hangvételű, bensőséges témákat érint, írója emellett levele végén sógorát üdvözölteti. Motesiczky Judit négy lánytestvérének egyike, Franciska, Julianna, Borbála vagy Mária lehetett tehát a címzett. A levél értékes forrás a nők gyermekszülésről való gondolkodásmódjáról és Motesiczky Judit személyes megélésének vizsgálatához is. Gratulált ugyanis testvérének a szerencsés szüléshez, majd intim hangvételű vallomást tett: „... meg valom hogy engem az iles nyavalya gyakorta nem haborgat de mas akadaljm

20 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6R24-7?view=index. (Legutóbbi megtekintés: 2024. december 10.)

21 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6R2F-B?view=index. (Legutóbbi megtekintés: 2024. december 10.)

22 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6RKR-N?view=index&lang=en&groupId=M97V-PN3. (Legutóbbi megtekintés: 2024. december 10.)

23 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6R2D-T?view=index. (Legutóbbi megtekintés: 2024. december 10.)

24 A gyermekek keresztszülei, szintén a születési sorrendet követve: Bíró János és Márffi Anna, Lengyel Lajos és Foréntos Barbara, báró Sennyei Antal és Inkey Petronella, Tallián József és Foréntos Barbara, Rosty Ferenc és Nádasdy Terézia, illetve Sibrik László és Fribert Viktória voltak.

25 Péter: A gyermekek első tíz esztendeje, 17.

26 Koltai Jenő: Gróf medgyesi Somogyi János alkancellár és Kresznerics Ferenc kapcsolata. *Vasi Szemle* 72 (2018) 203–209.

27 Motesiczky Judit név nélkül. H. n., é. n. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. Motesiczky Judit levelei férjéhez. No. 28.

vannak…”[28] Bár nem tudható ennél pontosabban, milyen akadályról lehet szó, így is értékes adathoz juthattunk, hiszen a szövegkörnyezet alapján Motesiczky Judit saját szüléseinek gyakoriságára reflektált. A levélnek sajnos nincs datálása, csupán tartalmából következtetve a legkorábbi lehetséges keltezési évet ismerhetjük. Motesiczky Judit ugyanis saját gyermekeiről a levél további részében így írt: „nikem ugyan míg most és csak egy par [gyermek] vagyon az fiam meg leajnom mida ketten kezeidet csokollyak”.[29] Az egyetlen fiúgyermek, aki megérte lánytestvérei születését, László volt, így a szövegben a fiam mindenképpen őrá utalt. Ebből következik, hogy a levél 1762 után íródhatott, mivel az említett évben született a családba az első leány, Klára. Ennél közelebbi adatot nem ismerünk: 1771-ig, a fiú halálig bezárólag a kilenc év folyamán bármikor keletkezhetett, az említett leány pedig akár Sallér Judit is lehetett.

Sallér Lászlón és Juditon kívül a többi gyermek név szerinti említésének hiánya a szülők gyászbeszédeiben és a levelezésben arra enged következtetni, hogy korán elhunyhattak. Ennek feltérképezése során a rábahídvégi halotti anyakönyvek 1755-től (tehát az első gyermek születését megelőző egy évtől) 1782-ig tartó bejegyzéseit vizsgáltam. Az 1782-es határ oka itt is annak a sok szempontból fontos levélnek a keltezése, melyben Sallér István elhunyt fiairól írt, illetve az, hogy ekkorra az esetlegesen még életben lévő gyermekekről már valószínűsíthetően más forrásból is értesültünk volna, ahogyan az Sallér László esetében is történt.

A halotti anyakönyvekben egyik gyermekről sem készült vonatkozó bejegyzés, a már ismert személyek (László és az apai nagyszülők) időközbeni halálát leszámítva. Sallér István alnádor 1762. október 21-én hunyt el, felesége, Nádasdy Klára pedig három évvel később, 1765. március 31-én.[30] Ezek az adatok azt mutatják, hogy a család az évek folyamán végig ugyanahhoz a plébániához tartozott, az adatok hiánya valószínűleg a feljegyzések pontatlanságából és következetlenségéből adódik,[31] ami különösen a halotti anyakönyvek esetében volt jellemző.[32] A Nádasdy Klára temetésére írott gyászbeszédben a búcsúzások közt két gyermekről olvashatunk: „Virágos ágaimnak kedves gyümölcsei, gyenge időnek hajnali, édes két unokáim: László és Klára! Florete, quasi lilium et date odorem, virágozzatok és illatozzatok mint a’ liliom.”[33] Ezen forrás alapján Klára Terézia

28 Motesiczky Judit név nélkül. H. n., é. n. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. Motesiczky Judit levelei férjéhez. No. 28.

29 Uo.

30 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6R2M-W?view=index. (Legutóbbi megtekintés: 2024. december 12.)

31 Koltai Gábor az őriszentpéteri reformátusokról írott tanulmányában a csecsemőhalandóságot vizsgálva felhívta a pontatlanságok lehetőségére a figyelmet. Koltai Gábor: Őriszentpéter népesedési viszonyai, 1784–1895. In: *KSH NKI történeti demográfiai évkönyve.* 2003. Felelős kiad. Spéder Zsolt. Bp., 2003. 179–235. 222.

32 Andorka Rudolf: *Gyermek, család, történelem. Történeti demográfiai tanulmányok*. Szerk. Faragó Tamás. Bp., 2001. 33.

33 Kiskos Mihály: *Tekéntetes és Nemzetes Nadosdi Klára aszszonynak néhai Tekéntetes Vitézlő jakabházi Sallér István vice palatinus úrnak negyven két esztendeig hütvös hiv társának, harmad fél esztendeig meg hagyotz özvegygyének A’ földi halandó életbül bóldog ki mulása. Kinek szomorú jászos el-temetése alkalmatosságával, az ember földi életének gyarlóságát, és a Nevezett T. Aszszonynak Isteni félelmét, s-ebbül következett bóldog halálát, élő nyelven magyarázta Szent Tamási helységben, Jakabházi Sallér Familiának Sz. Tamás tisztességére építtetett Templomában: 1765dik*

legalább a hároméves kort megérte, a többi testvér feltételezhetően már nem volt ekkor életben, Sallér Judit pedig csak egy évvel nagyanyja halála után született.

Mivel a család egyetlen, idősebb kort megérő László fiuk halálával 1771-ben örökös nélkül maradt, ahhoz, hogy Sallér Judit ősi foglalású birtokokat, vagyis „egyedül fiui ágot illető jussokat egész és rész jószágokban"[34] örökölhessen, fiúsítására volt szükség. Az apai örökségéhez való hozzáféréshez a jogot csak szülei elhunyta után, 1801. augusztus 7-én kapta meg I. Ferenctől.[35] Az ügyet a Királyi Könyvekben is feljegyezték.[36] Mivel az ő elhunytával (1829) a Sallér család kihalt, a birtokok házassága révén a Festetics családra szálltak. A család címerét ezt követően nem használták. Sallér Judit temetésén a család kihalását lefelé fordított címer szimbolizálta, melyről Festetics László anyja temetéséről hozott utasításaiból értesülhetünk.[37]

1. táblázat. A Sallér gyermekek

Név	Születési idő	Elhunyt	Keresztszülők
Sallér László	1756	1771	Bíró János és Márffi Anna
Sallér Imre Lajos	1757	1765 előtt	Lengyel Lajos és Foréntos Barbara
Sallér István Antal György	1758	1765 előtt	báró Sennyei Antalt és Inkey Petronella
Sallér József	1761	1765 előtt	Tallián József és Foréntos Barbara
Sallér Klára Terézia	1762	1765 után	Rosty Ferenc és Nádasdy Terézia
Sallér Judit	1766	1829	Sibrik László és Fribert Viktória

Az anyakönyvek a gyermekek számának pontos meghatározása mellett keresztszüleik vizsgálatát is lehetővé tették: a bejegyzések alapján általában a családdal egy szinten álló vagy valamivel vagyonosabb, tekintélyesebb ismerőst kértek fel.[38] A felkért keresztszülők száma minden esetben két ember, akik az 1754-es Vas vármegyei nemesi összeírások alapján[39] többségében helybeli, valamilyen jelentős vármegyei tisztséget viselő (lásd Rosty Ferenc és Sibrik László alispánságát), portalista nemesek. A vizsgálathoz a fogalmi és módszertani keretet Benda Gyula keresztszülői kapcsolathálókkal foglalkozó tanulmánya adta,[40] amely a vizsgált időszak (1740–1849) és helyszín (Keszthely) tekintetében is közel áll jelen

esztendőben, Szent György Havának 22. napján. Kiskos Mihály Nagy Györi Püspöki Megyében Következuti plébánus. Sopron, 1765. 17.

34 MNL OL P 247. Festetics család keszthelyi levéltára. Festetics I. Györgyné Sallér Judit személyi iratai. 13.

35 Uo.

36 MNL OL A 57. A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája. Libri regii. 60. 518.

37 „A Sallér Fámiliának Czimere a Paizson le fordulva láttasson..." Közli Ugry Bálint: Festetics László utasításai anyja, Sallér Judit temetésének rendjéről. (1829. március 29. és április 3.). *Vasi Szemle* 71 (2017) 84–90.

38 Tóth István György: A vasi nemesség írástudása a 17–18. században. *Történelmi Szemle* 35 (1993) 173.

39 *Vas vármegye 1754. évi nemesi összeírása.* Kiad. Schneider Miklós. Szombathely, 1939.

40 Benda Gyula: Patrónusok vagy komák. A keresztszülői kapcsolathálók Keszthelyen 1740–1849. *Tabula* 5 (2002) 1. sz. 3–31.

tanulmányhoz. A Benda által elemzett korai[41] és alkalmi[42] keresztszülőség jelenségével kapcsolatban a Sallér családra vonatkozóan is értékes adatokkal szolgáltak az anyakönyvek. Sallér Juditnak négy, házasság előtti keresztszülőségéről tanúskodnak a bejegyzések. Elsőként 1774-ben találkozhatunk a nevével, Prosznyák Antal keresztszüleiként, ugyanis Sallér István és lánya vannak bejegyezve.[43] Sallér Judit ekkor csupán 8 éves: a gyermekek és tizenévesek keresztszülősége azonban a 18. században megszokottnak tekinthető.[44] Egy 1776-os keresztelő kapcsán is felbukkan neve, ekkor Foky József társaságában.[45] Együtt egy alkalmi, egymással rokonságban nem álló párost alkotnak: felkérésük valószínűleg magasabb társadalmi presztízsükkel magyarázható.[46] A harmadik és negyedik bejegyzés 1781-es keltezésű, ahol Sallér Judit mindkét esetben medgyesi Somogyi Jánossal szerepel együtt. Ez utóbbinak jelentőségéről később még részletesebben szólok.[47]

Sallér Judit tehát házassága előtt különböző alkalmi keresztszülői párok[48] tagjaként négyszer vállalt szerepet. A vármegyére vagy településre vonatkozó messzemenő következtetést pusztán ezekből az adatokból hiba lenne levonni, de Sallér Judit esetét tekintve annyit megállapíthatunk, hogy hasonlóan a Benda Gyula által vizsgált szomszédos megyében fekvő keszthelyi katolikusok köréhez, Rábahídvégen sem volt ismeretlen a gyermekek és a jegyesek keresztszülősége, illetve az alkalmi keresztszülő párok intézménye sem.

Neveltetése

Sajnos nem tudható pontosan, hogy a Sallér házaspár milyen nevelésben részesítette gyermekeit. A fiúgyermekek esetében a megismerést magától értetődően korlátozza korai haláluk, a fiatal Sallér Judit nevelésének vizsgálatában a legnagyobb akadályt pedig a források hiánya képezi. Ugyanakkor a közvetett adatok beemelése és analógiák keresése lehetőséget teremtett néhány főbb aspektus vizsgálatára. A gyermekek otthoni gondozásáról, amely az anyák hatáskörébe tartozott, általában véve is kevés forrás maradt

41 Gyermekek és házasság előtt álló fiatalok keresztszülősége.

42 A keresztszülők nem házastársai egymásnak, hanem valamilyen egyéb kapcsolatban (rokoni, jegyesi) állnak. Ilyen esetekben a felkért keresztszülő mindig más partnerrel van feljegyezve.

43 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6RKD-3?view=explore. (Legutóbbi megtekintés: 2025. november 25.)

44 Benda: Patrónusok vagy komák, 6.

45 A nemes Foky család a Sallérokkal szoros kapcsolatot ápolt, a családi levelezések gyakori szereplői. Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6RKP-L?view=explore. (Legutóbbi megtekintés: 2025. január 7.)

46 Benda: Patrónusok vagy komák, 7.

47 Sallér Judit házasságkötését követő keresztszülői felkéréseinek vizsgálata szétfeszítené jelen tanulmány kereteit, de további kutatásra érdemes, ugyanis a felkérések számának és a felkérők személyének elemzése által pontosabb képet kaphatunk a Salléroknak a helyi és megyei szintű közösségekben betöltött szerepéről. Hasonló elemzést végzett Tóth Árpád Bél Mátyásról szóló tanulmányában. Tóth Árpád: Egy tudóslelkész helye a városi közösségben. Bél Mátyás és a pozsonyi evangélikus társadalom. (Forrásközlés és tanulmány.) *Publicationes Universitatis Miskolcinensis. Sectio Philosophica* 18 (2014) Nr. 1. 249–280.

48 Benda: Patrónusok vagy komák, 6.

fenn: a jelenséget Péter Katalin a tevékenység magától értetődő voltával magyarázza.[49] Mégis fontos kitérni erre a kérdésre, mivel a mikrotörténeti vizsgálaton keresztül olyan értékes társadalom- és mentalitástörténeti adatokkal gazdagodhatunk a felemelkedő köznemesség és a főnemesség műveltségét és gondolkodásmódját illetően, amilyenekhez más módon nehezen férhetnénk hozzá.

A kora újkori nőnevelés kutatásának nehézségeire már felhívták a figyelmet.[50] Sallér Judit esetében sincs ez másképpen. Az egységes nevelési tananyag és intézményi háttér, valamint a források hiánya esetünkben is mind nehezítő tényezők. A kutatás alanyáról nem maradt fenn a neveltetés kérdését gyakran tárgyaló halotti beszéd sem, így elsősorban itt is a családi levelezésre támaszkodhatunk. A levelek meglehetősen gazdag információforrásnak bizonyultak. Emellett Motesiczky Judit halotti orációja, ha csupán áttételesen is, de kitér lánya nevelésére. A gyászbeszéd szerzője az elhunyt erényei közt odaadó anyai mivoltát is méltatja: idősebb gyermeke (László) elvesztése után „minden gondoskodását, minden tehetségét kedves Leányának Istenes nevelésére fordította".[51] Arról, hogy anyjához hasonlóan Sallér Judit is a pozsonyi zárdák valamelyikében nevelkedett volna, egyelőre nincs adatunk.[52] Azt mindenesetre jól tükrözi a halotti beszéd, milyen nagy hangsúlyt fektettek ebben a szövegtípusban a nőnevelés vallási aspektusára.[53]

A lánynevelés egyik sarkalatos és legtöbbet kutatott kérdése, amely teljességében azonban továbbra is feltáratlan, a nők írni-olvasni tudása és intézményes taníttatása. A 18. században még mindig nem kötelezték a lányokat írni-olvasni tanulásra. Ennek ellenére Magyarországon, azon belül is főként a Dunántúlon már a köznemesi származású hölgyek jó része tudhatott írni.[54] Vas vármegyében a birtokos nemesurak a 18. században már általában mind írástudók voltak, a tisztségviseléshez pedig ez elengedhetetlen követelménynek számított.[55] Mindenképpen érdemes tehát erre a nevelési kérdésre Sallér Judit esetében is kitérni. A házasságkötését megelőző évekből nem maradt fenn általa írott levél. Házasságát követően szüleivel és férjével elsősorban magyar, míg anyósával német nyelven levelezett, így a nyelvtanulásnak is neveltetése részét kellett képeznie. A bécsi udvarba történő gyors beilleszkedése (melyről alább még szólok) szintén ezt támaszthatja alá. Édesanyja, Motesiczky Judit lányához intézett leveleinek néhol hibás, és jellegzetesen ferde, nagy betűméretű írásképe[56] arra enged következtetni, hogy az édes-

49 Péter: A gyermek első tíz esztendeje, 31.

50 A lánynevelés kérdéseit részletesen tárgyalja Kéri Katalin: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)*. Pécs, 2015.

51 Nagy: *Halottas beszéd,* 22.

52 Motesiczky Judit zárdabeli neveltetéséről szintén a gyászbeszédben olvashatunk. Nagy: *Halottas beszéd,* 1796.

53 Erről lásd részletesebben V. László Zsófia: *Példás Asszonyok. Női szerepek változása a protestáns halotti beszédek tükrében (1711–1825).* Bp., 2021.

54 Kéri: *Lánynevelés,* 167.

55 Tóth: A vasi nemesség, 172.

56 Mind ferdeségében, mind az írás bizonytalanságában emlékeztet Czobor Erzsébet saját kezű leveleire. Lengyel: Az írástudatlantól, 140.

anya a legtöbb esetben[57] maga írta őket.[58] A Sallér Judit által aláírt leveleket megvizsgálva látszik, hogy lánya maga is írástudó volt, ezeknek teljes szövege ugyanis jellemzően egy kéztől származik, amelynek vonásai megegyeznek Sallér Judit saját kezű aláírásaival. Ez a fentebb említett statisztikai adatokat és a család társadalmi státuszát figyelembe véve nem meglepő. Emellett a gyermeki alárendeltség megmaradásának egyik jeleként is értelmezhetők a rangemelkedés után Sallér Judit szüleihez saját kézzel írt levelei.[59]

Arról, hogy a könyvek és az olvasás iránt – férjéhez hasonlóan – lelkesedett volna, nincs tudomásunk. Levelezéseiben nem említi olvasmányait, és könyvjegyével ellátott könyvet sem ismerünk. Festetics György azonban egy 1791-es levelében felesége részére egy hadi ágensnél hagyott könyvekről és ruhákról írt.[60] Egy kései, 1821-es levélben pedig, melyet Dienes Ferenc fiskális intézett az özvegy grófnéhoz, szóba kerülnek ugyan bizonyos könyvek, de arról, hogy mik lehettek ezek, és hogy Sallér Judit személyes használatra szánta-e őket, ugyanúgy nem szól a forrás, mint Festetics György levelének esetében.[61] A további kutatás során Sallér Judit hagyatéki leltárának[62] áttekintésével lehet ezen adatokat pontosítani.

Érdekes kérdés lehet zenei műveltsége is: bár a családi forrásokban nincs szó ilyen jellegű taníttatásról, de Sárközy István költő 1787-es kaposvári kéziratának egyik nótajelzésében arról ír, hogy gróf Festetics György feleségétől, Sallér Judittól tanulta a Sóhajtozik egy szép nimfa magában kezdetű verséhez dallamul szolgáló „Marsch notát".[63] A keszthelyi Festetics-könyvtár zenei gyűjteményében eddig végzett kutatások során ennek ellenére egyelőre nem sikerült olyan forrást, zongoraiskolát találni, amelyről bizonyosan tudható, hogy a fiatal grófné tulajdona lett volna.[64] Általánosságban elmondható, hogy a nemesi származású nők zeneértése gyakran fejlettebb szinten volt férjeikénél.[65] A fent említett Dienes-levélben egy klavírmester is szóba került,[66] így lehetséges, hogy Sallér Judit élete végéig zenélt vagy legalábbis foglalkoztatta a zene. További források hiányában azonban zeneértéséről biztosat nem állapíthatunk meg.

Lánya neveléséről az apa személyesen is nyilatkozott abban a levelében, amelyben jóváhagyta a Festetics Györggyel kötendő frigyet: „... szándékunk nékünk nem volt oly nagy magos helyre adni leányunkat ugy oly nagy házhoz valo szükségessekre, és illen-

57 Akad néhány levél, melynek írásképe feltűnően különbözik Motesiczky Judit kézírásától.

58 Jó példa erre: Motesiczky Judit Sallér Juditnak. Molnári, 1786. április 18. MNL OL P 247. Festetics család keszthelyi levéltára. 3. t. 37. alt. Motesiczky Judit. No. 2.

59 Erdélyi: Két anya, 68.

60 Festetics György Sallér Juditnak. Klagenfurt, 1791. február 28. MNL OL P 247. Festetics család keszthelyi levéltára. 3. t. 15. alt. Festetics György. No. 7.

61 Dienes Ferenc Sallér Juditnak. Szombathely, 1821. január 8. MNL OL P 247. Festetics család keszthelyi levéltára. 3. t. 11. alt. Dienes Ferenc. No. 1.

62 MNL Vas Vármegyei Levéltára XIII. 50. A Festetics-család iratai. 1. doboz. III. Összeírások és becsük.; MNL OL P 247. Festetics család keszthelyi levéltára. 8. t. Hagyatéki iratok.

63 „16dik Marsch Notára melyet Groff Festetits Györgynétöl tanult[am]." Közli Csörsz Rumen István: Sárközy István és a sóhajtozó nimfa. In: *Doromb. Közköltészeti tanulmányok.* 7. Szerk. uő. Bp., 2019. 161.

64 Uo. 158.

65 Uo. 29.

66 Dienes Ferenc Sallér Juditnak. Szombathely, 1821. január 8. MNL OL P 247. Festetics család keszthelyi levéltára. 3. t. 11. alt. Dienes Ferenc. No.1.

dőkre nem is tanittattuk; De ha nagysagodnak teczik nints okunk, hogy ellenezzük és leanyunknak szabadságát gátolluk."[67] A grófnéséghoz elengedhetetlen praktikumok, feladatok, a grófi uradalom irányításához kellő ismeretek, vagyis a „szükségesek" és a társasági, udvari életben való boldoguláshoz elengedhetetlen „illendők" elsajátítása várt tehát a megházasodó Sallér Juditra. Utóbbiban való tanulékonyságát és az udvari körökbe való gyors bejutását bizonyítja, hogy 1787-ben II. József már személyesen fogadta az asszonyt. Ehhez először azonban át kellett esnie egyfajta ellenőrzésen: csak azután nyert jogot az uralkodóval való találkozásra, miután gróf Franz Xavier von Orsini-Rosenberg császári-királyi udvari főkamarás engedélyezte azt:

> „... minek előtte az Udvarnál voltam tehát kőlletett néki, az Pálffy Cancellariustul meg bizonyítást kérnem, hogy mehetek-é az Udvarhoz, és azt felelte, hogy eő ippen semi Gántsolt nem talál familiánkban, és hogy bizvást mehetek, azal meg elégedet az Rosenberg, és meg Jelentett az felséges Tsászárnál az mingyárt más nap audentziat adott 12 orakor délben, ott voltam és igen kegyes volt..."[68]

Az idézett levélrészlet betekintést enged az udvari körökbe való bejutás feltételeibe és eljárásrendjébe, amelyen Sallér Juditnak, mint köznemesi sorból felemelkedett grófnénak, át kellett esnie. Sallér Judit anyósa, Bossányi Júlia, aki maga is köznemesi származású – a Bossányi család csak 1774-ben nyert rangemelést[69] –, Mária Terézia bizalmasa és csillagkeresztes hölgy[70] volt, bizonyára segítette az udvarba történő beilleszkedésben és az „illendők" elsajátításában ifjú menyét. A levelek tanúsága szerint jó kapcsolatot ápoltak, és többször utaztak együtt Bécsbe. Egy ilyen udvari látogatásról számol be Festetics György apósának 1786. február 9-i levelében: „Az Feleségem édes Asszony Anyámmal az Hertzegnek és Hertzegnének udvarlására most Bétsbe ment."[71] Sallér Judit sikeres beilleszkedését bizonyítja, hogy 1793-ban, tíz évvel házasságkötése után maga is elnyerte a csillagkeresztes hölgyek rendjelét.

Az „illendők" után a „szükségessekről" szólva: még a házassága előtti időkben sajátíthatta el mindazoknak a ház körüli tevékenységeknek a csínját-bínját, amelyeket Nagyváthy János magyar gazdasszonyoknak szóló könyvéből ismerünk, aki a kötetet Sallér Judit kérésére állította össze a Festetics család szolgálata alatt. Sallér Judit egy későbbi, Nagyváthy lányához, Lídiához intézett levelében ezeket a tudáselemeket „fijatal tapasztalás"-nak nevezte, amit „eő [Nagyváthy János] oly nagyra vette, hogy méltónak találta az eő érdemes

67 Sallér István Festetics Györgynek. Molnári, 1782. december 21. MNL OL P 246. Festetics család keszthelyi levéltára. Festetics I. György iratai. 2. t. Festetics Györgyhöz intézett levelek. No. 224. Sallér István.

68 Sallér Judit Sallér Istvánnak. Bécs, 1787. október 12. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 4. alt. Sallér Istvánhoz Festetics Györgyné. No. 38.

69 MNL OL P 506. Motesiczky család levéltára. Lajstromozott iratok. III. sorozat. Korlátköy [Labsánszky]–Bossányi család. 5. als. Fasc. Z. Bossányi család. No. 31.

70 A Csillagkeresztes Rendet 1668-ban alapította III. Ferdinánd özvegye, Gonzága Eleonóra, annak emlékére, hogy a birtokában lévő kereszttereklye sértetlenül vészelt át egy tűzvészt. Tagjai olyan férjes hölgyek vagy özvegyek lehettek, akik nemesi ranggal rendelkeztek, apai és anyai ágon is.

71 Festetics György Sallér Istvánnak. H. n., 1786. február 9. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 3. alt. Sallér Istvánhoz Festetics György. No. 7.

gyűjteményébe bé iktatni".[72] A szerzőt Keszthelyen a grófné maga vezette be a befőzés rejtelmeibe: „... mert én ezt [a befőzést] többszöri próba után irtam le a' Keszthelyi kastélyban, ama Nagy Gazdasszony G. Festetics Györgyné, született Saller Judith útmutatása után..."[73] Sallér Judit tehát személyesen felügyelt és látott el bizonyos feladatokat az uradalom körül, méghozzá olyan módon, hogy azt a keszthelyi *director* Nagyváthy is lejegyzésre és mások okítására méltónak találta. Sallér Judit egyik 1789-ben keletkezett levelének részlete is alátámasztja főzési ismereteit: férjét kísérve katonai táborhelyére megesett, hogy cselédeik, szakácsaik betegsége miatt magukra kellett főzniük.[74]

Ezek az adatok némiképp rávilágítanak a grófné köznemesi otthonából hozott tudásának egy rétegére: a gyakorlatiasságot igénylő, ház körüli teendők oktatásának fontosságát már a *Ratio Educationis* is elismerte, ezeknek tanítása pedig női, sokszor anyai hatáskörbe tartozott.[75] Ezen teendőkön belül a kézimunka volt az, amelyet társadalmi helyzettől függetlenül minden nőnek el kellett sajátítania.[76] Bár erről közelebbi adatunk nincs, feltételezhető, hogy Sallér Judit esetében sem volt ez másként. Egyértelműen nőnevelési szándékkal született maga a *Magyar házi Gazdaasszony* című könyv is. Előszavában Nagyváthy a kötet célját így határozta meg: „De mind ezt [a sok munkát] nem sajnálom, ha fáradozásimat a' Magyar Aszszonyságok, mint Anyák, vagy Házi-Gazdasszonyok jónak találják, és nekik Leányaik kitanítását e' részben megkönnyítem."[77] Az előíró jellegű, általános szentenciákat és konkrét praktikumokat egyaránt bőséggel tartalmazó könyvben Sallér Judit már az otthon elsajátított tudáselemeket továbbadó háziasszonyként, egyfajta követendő példaképként jelenik meg.

A fent említett egykorú keletkezésű forrás mellett – amelyet csak Nagyváthy halála után, de még Sallér Judit életében, 1820-ban kiadtak – a 19. század végi források is többször említik a grófné ház körüli teendőkben való jártasságát. *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben* 1896. évi negyedik kötetében így írtak róla: „S míg a félmilliónyi jövedelemmel rendelkező gróf felesége, Sallér Judit, szappant főz, gyertyát márt, pörgeti a rokkát, fon és sző saját kezével, mint egy újkori Penelopeia:[78] addig az úr tisztjeivel tanakodik..."[79] Hasonlóképpen emlékezik meg Sallér Juditról a *Keszthelyi Hírlap* egy évvel későbbi, 1897-es számában:

> „... fel van jegyezve, hogy mintaképe volt a kitünő feleség, szerető anya, lelkes honleány és szorgalmas gazdaasszonynak, aki csillagkeresztes hölgy létére faggyúgyertyaöntéssel is foglalkozott, szappant főzött, font s értett a főzés mesterségéhez is,

72 Nagyváthy Kálmán: *Nagyváthy János élete.* Pozsony, 1891. 59.

73 N. Nagyváthy János: *Magyar házi gazdaasszony.* Pest, 1830. [2. kiad.] 205–206.

74 Sallér Judit Sallér Istvánnak. Károlyvár, 1789. február 21. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 4. alt. Sallér Istvánhoz Festetics Györgyné. No. 46.

75 Kéri: *Lánynevelés,* 377.

76 Gesztelyi Hermina: *Textusok és textilek. Az erényes nő műveltsége a 17–18. században.* Debrecen, 2021. 72.

77 N. Nagyváthy: *Magyar házi gazdaasszony,* 3.

78 Pénelopé az otthon maradó, hűséges és erényes feleséget jelképezte. Erről és a kézimunka jelentőségéről lásd részletesebben Gesztelyi: *Textusok és textilek,* passim.

79 *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben.* I–XXI. Bp., 1886–1901. XIII. (Magyarország IV. kötete) 308–310.

> s aki a gazdaasszonykodás terén utasításokkal szolgált Nagyváthy Jánosnak a »Magyar Házi Gazdaasszony« című munkája megírásához...”[80]

Ezek a források már elsősorban Sallér Judit emlékezetéről tanúskodhatnak, azonban így is érdekes tény, hogy kitűnő feleségként és kiemelkedő háziasszonyként emlékeztek meg a férjétől különváló nőről.

A ház körüli munkákkal szemben a birtokok önálló igazgatásában azonban kezdetben nem lehetett jártas: ez a tanulási folyamat a lányoknál jellemzően a házasságkötés után kezdődött.[81] Ezzel is magyarázhatók férjének gazdasági ügyeikre vonatkozó tanácsai, melyek minden esetben a tiszttartókkal való egyeztetésre biztatták a fiatal grófnét.[82] Élete folyamán később is erősen támaszkodott férje és Dienes Ferenc fiskális meglátásaira. Sallér Judit fentebb említett, Nagyváthy Lídiához intézett köszönőlevelében (1821) az évek folyamán tapasztalati úton gyűjtött tudására is reflektál: „Elnyugadott nemes Attya valóban különös tapasztalású Gazda és Gazdasszony tudományú volt, [...] most talán, hogyha élne, érdemesebb gazdaasszonyi tudományokkal szolgálhatnék [könyvéhez], de az mindenható másképp akarta, hogy eő előbb elment és én fogom követni.”[83]

Nemcsak Sallér István nézőpontját ismerjük lányának nevelésével kapcsolatban. Fennmaradt ugyanis Festetics György és Sallér István levélváltásának egy érdekes darabja, melyben a gróf megelégedését tolmácsolja apósa felé amiatt, hogy a nádori ítélőmester nem kényeztette el a lányát.[84] Sallér Judit, ahogyan arra fentebb utaltunk, a házasságkötést követő években gyakran tartott férjével kirendelt szolgálati helyére, ahol természetesen nem a keszthelyi körülmények közt éltek:

> „Mi holnap a Regiment felé indulunk, az Groffném az ki ugy vélem maga-is irni fog, hála Istennek egészséges, nagy nyomorusághoz nálom az mind látom könnyen szokik, az mellyért-is nagy hálákat adok Uram Atyámnak hogy, az mind eddig mutatja magát olly jo indulattal, és éppen nem kényessen nevelte.”[85]

Az ifjú gróf az elkényeztetés hiányát méltatja,[86] amelynek eredményeképpen Sallér Judit rugalmas, nehezebb körülményekhez is könnyen alkalmazkodó nővé válhatott.

A források azonban nemcsak a nevelésnek köszönhetően már meglévő tudáselemekre, hanem azok hiányára, vagy akár magára a tanulási folyamatra is rávilágíthatnak. Jó

80 *Keszthelyi Hírlap* 20 (1897) 42. sz. 1.

81 Lengyel: Az írástudatlantól, 148.

82 Szemléletes példája a fentebb írtaknak: „Az mi az Muraközi jószág eránt való contractust illeti: semit nem irhatok mert leveledet az eránt Kezemhez nem vettem, de ha Huszárral, Kozitsal és másokkal tanátskozol tudom hogy az mit te cselekeszel az mind jo lészen, azért reád bizom egészlen magamat.” MNL OL P 247. Festetics család keszthelyi levéltára. 3. t. Festetics Györgynéhez intézett levelek. 15. alt. Festetics György. No. 5.

83 Nagyváthy: *Nagyváthy János élete,* 59.

84 Festetics György Sallér Istvánnak. Keszthely, 1783. március 23. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 3. alt. Sallér Istvánhoz Festetics György. No. 10.

85 Uo.

86 Festetics György gyermekeinek nevelésében maga is hasonló elveket vallott. Lásd Kurucz: *Keszthely grófja*.

példa erre egy, már a házasságkötést követő évből származó levél, melyből kiderül, hogy Sallér Judit csak ekkor kezdte elsajátítani a lovaglás tudományát. Erről ő maga az alábbi módon számolt be apjának 1784-ben, Rumában [magyarul Árpatarló, város a mai Szerbiában] kelt levelében: „... ujságul azt irhatom, hogy már kétszer űltem ló hátán és már annyira megyek tudományomban, hogy magam minden vezetés nélkűl akar hová lépést el megyek..."[87] Az idézett levél is a fentebb említett katonai szolgálati helyek egyikén keletkezett, ahol egy nőnek a vendégségeken és időnkénti mulatságokon kívül[88] nem sok szórakozása lehetett. Festetics Györgyről pedig tudott, hogy kedvelte a lovakat: keszthelyi birtokán hazatérése után jelentős istállót tartott fenn.[89] Az állami lótenyésztés szintén a felvilágosult abszolutizmus idején lendült fel.

Arról, hogy a női lovaglás megítélése milyen volt a korszakban, kevés szakirodalom szól. A női lovassport azonban még a 19. században is vitatott kérdésnek számított: 1814-ben Zsoldos János dietetikai művében például óva intette a lányokat a lovaglástól mint heves mozgásformától.[90] Ennek oka a nők biológiai alapon való elkülönítésének és testi gyengeségüket feltételező, egyre erősödő szemléletmódban keresendő.[91] Nem valószínű tehát, hogy a ló a 18. században gazdasági, katonai és presztízsértékén kívül a köznemesi származású lányok nevelésében[92] is értéket képviselt volna. Sallér Judit a huszárkörnyezetnek köszönhetően gyakorolhatott. Bár erről közelebbi adatunk nincs, de a helyszín azt is valószínűsíti, hogy nem a kor elvárásainak megfelelő, oldalüléshez tervezett dámanyeregben tanult lovagolni.[93] Sallér Judit megszerethette a lovaglást, mert apjától egy 1787-es levél tanúsága szerint kapott egy „szép paripát" ajándékba, amelyre azonban Festetics György is szemet vetett és az állat méretére hivatkozva igyekezett azt megszerezni: „... én nékem valónak nagynak mongya [Sallér Juditnak Festetics György]..."[94] A levélrészlet azt is sugallja, hogy apja valóban lovaglási célra szánhatta az ajándékba vett állatot.

Házasságkötése

A kérő: gróf tolnai Festetics György

87 Sallér Judit Sallér Istvánnak. Ruma, 1784. május 5. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 4. alt. Sallér Istvánhoz Festetics Gyögyné. No. 5.

88 Ezekről szintén Sallér Judit szüleinek küldött leveleiből értesülünk. Lásd MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 4. alt. Sallér Istvánhoz Festetics Gyögyné.

89 Kurucz: *Keszthely grófja,* 271.; Zsidai Réka: Udvari élet és presztízs. Adalékok Festetics György udvartartásához. *Kre-Dit* (2018) 1. sz. (Https://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/zsidai-reka-udvari-elet-es-presztizs-adalekok-festetics-gyorgy-udvartartasahoz/. Legutóbbi megtekintés: 2025. szeptember 23.)

90 Zsoldos János*: Diaetetika vagy az Egésséget fenntartó, és a Betegségtől tartóztató Rendszabások.* Győr, 1818.

91 Gesztelyi*: Textusok és textilek,* 73.

92 Természetesen más volt a helyzet a fiúgyermekek esetében. Lásd bővebben a 16–17. század kapcsán Péter: A gyermekek első tíz esztendeje.

93 Sipos Tamás: Egy 18. századi női nyereg restaurálása. In: *Isis. Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek.* 21. Szerk. Kovács Petronella. Székelyudvarhely, 2002. 53.

94 Sallér Judit Sallér Istvánnak. Keszthely, 1787. december 3. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 4. alt. Sallér Istvánhoz Festetics Gyögyné. No. 57.

A következőkben Sallér Judit életének egy meghatározó és a forrásokon keresztül jól nyomon követhető eseményét, a házasságkötését vizsgáljuk. Ehhez elengedhetetlen elsőként röviden a lány későbbi férjéről, a fentebb már sokszor említett Festetics Györgyről szólni. A gróf ifjúkorát a szakirodalom sokkal jobban ismeri és bővebben tárgyalja, mint feleségéét. Ezek közül kiemelkedően alapos Cséby Géza[95] és Kurucz György[96] munkája, amelyek a korábbi szakirodalom[97] tévedéseit is korrigálják. Alább csak egy rövid összefoglalót nyújtok, a tanulmány szempontjából releváns részeket kiemelve.

Festetics György 1755. december 31-én született Ságon. Édesapja gróf tolnai Festetics Pál, édesanyja nagybossányi Bossányi Júlia volt. Testvérei voltak Julianna, Erzsébet, János, Imre, Anna és Mária. Apja, Mária Terézia bizalmasaként, általában a bécsi udvarban tartózkodott, így a gyermekeket elsősorban anyjuk nevelte. Később a neves bécsi Collegium Theresianumban tanult, ahol elsajátította a német, a latin, a francia, az olasz és az angol nyelvet.[98] Bécsben ismerkedett meg a francia felvilágosodás irodalmával is, amely nagy hatással volt gondolkodására.[99] Apjával való nézeteltéréseiről is értesülünk a forrásokból: Festetics Pál elvárásai, amelyek elsősorban a család előmenetelét tartották szem előtt, illetve fiának elképzelései gyakorta nem találkoztak. Festetics Pál haláláig sérelmezte, hogy fia a hivatalnoklét helyett a katonai pályát választotta.[100] Hasonló ellentétet szült a házasság kérdése is. Festetics György maga is tisztában volt a jó házasság fontosságával és főként az apai elvárásokkal, ugyanakkor saját karrierlehetőségét sem akarta veszni hagyni. 1781-es keltezésű, francia nyelvű levelében, számunkra szemléletes módon, így írt minderről apjának: „Egy század és azután a jól megválasztott feleség – ez a célom. De a század nélkül nem találhatok feleséget és ha nyolc hónapon belül nem lesz századom, sosem nősülök meg. Okom van erre, amit ön előtt kifejteni más alkalommal több időm lesz."[101] A levél többi része alapján feltételezhető, hogy apa és fia nem értettek egyet Festetics György katonai előmenetelének módját illetően. A fiatal gróf legfőbb célja a század megszerzése volt, míg apja az idézet alapján feltételezhetően a házasságot szorgalmazta. Az apa-fiú konfliktusok a későbbiekben sem enyhültek, sőt a kitagadással való fenyegetésig fajultak.[102] A házassággal kapcsolatos családi nyomás meghatározó voltát támasztja alá Festetics Györgynek egy nővéréhez, Széchenyi Ferencné Festetics Juliannához írott levele, amelyben nyíltan megfogalmazta, hogy a családi béke megteremtése érdekében fogja teljesíteni apja kérését. Hasonlóan fogalmazott a barátjához és sógorához, Széchényi Ferenchez írt levelében is.[103]

95 Cséby: *Gróf Festetics György helye.*
96 Kurucz: *Keszthely grófja.*
97 Lásd Szabó: *A herceg Festetics-család.*
98 Cséby: *Gróf Festetics György helye,* 12.
99 Cséby: *Gróf Festetics György helye,*14.
100 Uo. 17.
101 *Magyar leveleskönyv.* I–II. Szerk. Balogh József – Tóth László. Bp., 2001. I. 428–431.
102 Szabó: *A herceg Festetics-család ,* 212–213.; Kurucz: *Keszthely grófja,* 106.
103 Kurucz: *Keszthely grófja,* 106.

A megvalósulás körüli bonyodalmak

A számos előnnyel kecsegtető házasságkötés azonban némi kockázatvállalással is járt. Sallér Judit ugyanis már jegyben járt medgyesi Somogyi [Nepomuki] Jánossal, a későbbi veszprémi alispánnal, amikor a Festetics-házasság lehetősége felmerült. Erről tanúskodnak a rábahídvégi keresztelési anyakönyv 1781. évi szeptemberi és decemberi bejegyzései is, ahol Somogyi János mellett keresztszülőként Sallér Judit szerepelt.[104] A korszakban ugyanis az eljegyzés és a házassági szándék gyakori jele volt a fiatalok részéről a közös keresztkomaság vállalása.[105] Ennél konkrétabb időpontot az eljegyzésüket illetően nem ismerünk.

A kínos esetről Kazinczy Ferenc is említést tett levelezésében: „NB. Somogyi halálos ellenség Festeticchel, mert ez elkapta azt a' leányt [Sallér Juditot], a' kit Somogyi elvenni akart és reménylett."[106] A levél jóval később, 1806-ban íródott: úgy tűnik, a jegyesség felbontása ismert eset volt a nemesség körében, és nem is felejtődött el egyhamar. Kazinczy ezen levelében tulajdonképpen egy Festetics György és Somogyi János 1797-es szembekerüléséről keringő történetet beszél el, melyet „eggy ifjú Prokátor"-tól tudott meg, aki „oda hagyá Urát, és most talán élességből is és holmi kedvetlenségek eleven emlékezetéből, felőle irtóztató dolgokat beszéll".[107] A prókátor személyéről más adatunk nincs, csupán annyi, hogy Festetics György mellett szolgálhatott, a levél tanúsága szerint két-három évig.[108] Maga az 1797. évi eset viszont nem kötődik a jegyesség kérdéséhez, Kazinczy is csak mintegy mellékesen, NB., azaz *nota bene*[109] fűzi hozzá a fent idézett gondolatot. Sokkal inkább a Habsburg-udvar és Festetics György szembekerülésével volt összefüggésben.[110] Somogyi János kancelláriai tanácsos ebben az esetben a Habsburg-érdekek érvényesítőjeként lépett fel a gróffal szemben. A prókátor esetleges elfogultsága mellett a levél kényes tartalmával is tisztában volt írója, így zárja ugyanis az első nagyobb gondolati egységet: „Csak arra kérlek, hogy levelemet hagyd magadnak írva; félek hogy valaki megítél és gondolatlansága azt, a' ki nyilván szólott előttem, bajba hozza."[111] Az sem elhanyagolható tényező az eset felemlegetése kapcsán, hogy a nyelvújító költő maga is ambivalensen viszonyult a gróf személyéhez: kettejük kapcsolatát Cséby Géza elemezte.[112] A tanulmány

104 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6RKD-S?view=explore. (Legutóbbi megtekintés: 2025. január 7.)

105 Benda: Patrónusok vagy komák, 6.

106 *Kazinczy Ferencz levelezése.* I–XXIII. Szerk. Váczy János. Bp., 1893. (Kazinczy Ferenc Összes Művei III. Levelezés) IV. (Kazinczy levelezése 1806. január 1. – 1807. április 30.) 444.

107 Uo. 443.

108 Uo. 444.

109 Fontos részletre hívja fel ezáltal a szerző a figyelmet.

110 A gróf élete során többször is összeütközésbe került a Habsburg-udvarral. Legjelentősebb ügye 1790-ben történt, amelynek következtében katonai pályafutása véget ért. Erről részletesen lásd Kurucz: *Keszthely grófja.*

111 *Kazinczy Ferencz levelezése,* IV. 443.

112 Lásd részletesen Cséby Géza: *Kazinczy és Festetics kapcsolata a Helikonok tükrében.* [Előadás. Elhangzott Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulóján rendezett emlékülésen, a keszthelyi Fejér György Városi Könyvtárban, 2009-ben. (Http://www.csebygeza.hu/esszek/kacinczy_helikon.pdf. A letöltés ideje: 2026. március 31.)]

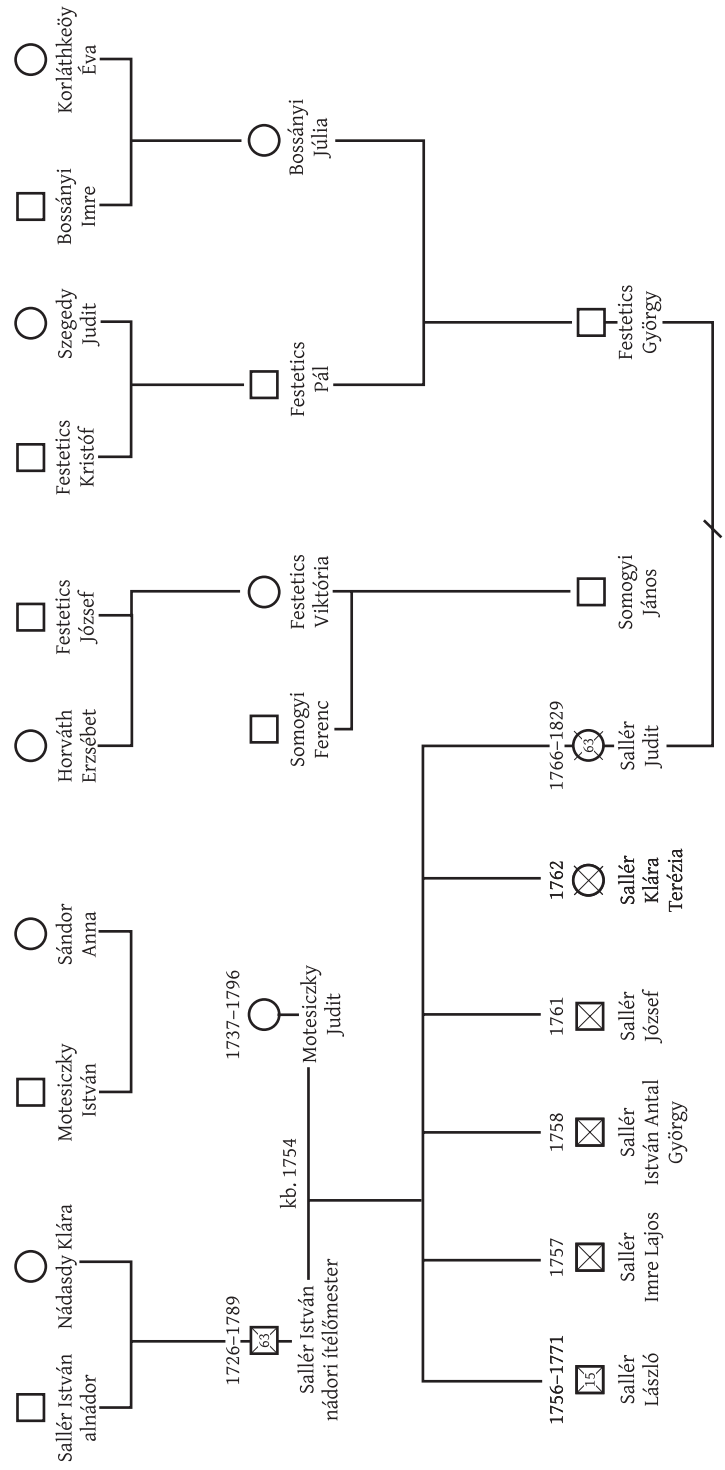
szempontjából lényeges értesülés tényszerű adatait tekintve mindenesetre megfelel a valóságnak: Festetics György valóban lecsapta Somogyi János kezéről a jegyesét.

Érdemes megjegyezni, hogy Somogyi János közeli rokonságban állt a Festeticsekkel: édesanyja, Somogyi Ferenc felesége ugyanis Festetics Viktória volt, akinek édesapja Festetics [I.] József, a keszthelyi ág megalapítójának, Festetics Kristófnak a testvére. Festetics Viktória és Festetics [III.] Pál, a házasság „megakadályozója" tehát unokatestvérek voltak, Somogyi János és Festetics György pedig másod-unokatestvérek (2. ábra). A két férfi életkorban is közel állt egymáshoz: mindössze egy év volt köztük a korkülönbség. Így Sallér Judit és Somogyi János közt tíz év, míg Sallér Judit és Festetics György között tizenegy év volt a korbeli eltérés. Mindkét eltérés illeszkedett volna a házasságkötéshez elvárt életkori normákhoz,[113] így ez a tényező nem lehetett jelentős befolyással a végső döntésre.

Sallér Judit és Festetics György először 1781-ben találkoztak, mely találkozó után Festetics Pál májusban bizakodó hangvételű levelet írt fiának: „Adom tudtodra, hogy Sallér-háznál igen megtetszettél."[114] Sallér Judit kelendőségére, sőt, az anyakönyvi bejegyzések fényében, akár eljegyzésére is utalhat Festetics Pál megjegyzése, mely szerint „Sokan vannak utána, de hozzád való hajlandóságát jelentette a kisasszony".[115] A lánykérés körül azonban ennek ellenére némi bizonytalanságot észlelhetünk, amelyben Somogyi János ügye mellett Festetics György kezdeti ellenállása és Festetics Pál 1782. április 7-én bekövetkezett halála is szerepet játszhatott. Az ifjú gróf 1782 elején így írt bizalmas barátjának, Széchényi Ferencnek: „Apám házában reformokra gondolnak, melyek Necker francia pénzügyminiszternek is szégyenére válnának."[116] Apja időközben bekövetkezett halála után, amely jelentős anyagi terheket rótt a fiatal grófra, 1782 szeptemberében még mindig bizonytalannak tűnt a házassága: „Ami Sallérékat illeti, remélem, öt nap alatt tudósítlak sorsomról. Köztünk mondva, nem sok reménységem van hozzá."[117]

Végül azonban lánya fent említett hajlandóságát és saját apai beleegyezését Sallér István 1782. december 21-én kelt levelében megerősítette.[118] A döntés oka, ha csupán a racionális tényezőket vesszük figyelembe, valószínűsíthetően a két férjjelölt közti rang- és vagyonbeli különbség lehetett: a régi köznemesi Somogyi család Vas vármegyében ismert volt birtokainak nagyságáról (7-8 ezer hold),[119] ami indokolttá tehette az eljegyzést, ám nem versenghetett a Festeticsek birtokainak nagyságával, a család frissen szerzett grófi címével,[120] és ezáltal kiterjedtebb kapcsolati hálójával. Ilyen szempontból nézve a Sallér család az akkor még csak feltörekvő, köznemes Somogyi János[121] és a már grófi címet viselő Festetics György közül a vonzóbb lehetőséget választotta.

113 Péter Katalin: *Házasság a régi Magyarországon. 16–17. század.* Bp., 2008. (Múltidéző Zsebkönyvtár.)
114 Szabó: *A herceg Festetics-család,* 210.
115 Uo. 211.
116 Közli Kurucz: *Keszthely grófja,* 106.
117 Festetics György Széchényi Ferencnek. H. n., 1782. MNL OL P 623. Széchényi család levéltára. 25. cs. 439–440.
118 Sallér István Festetics Györgynek. Molnári, 1782. december 21. MNL OL P 249. Festetics család keszthelyi levéltára. 2. t. Festetics Györgyhöz intézett levelek. No. 224. Sallér István.
119 Koltai: Gróf medgyesi Somogyi János, 204.
120 Festetics Pál szerzett a családnak grófi rangot 1772-ben.
121 Somogyi János a későbbiekben igen magasra jutott I. Ferenc udvarában. Érdemeit az uralkodó 1806-ban grófi cím adományozásával honorálta.

2. ábra. A Somogyi és Festetics rokonság

Ugyanakkor Sallér István 1782-es levelében többször kihangsúlyozza, hogy mindez lányán múlott:

> „... de eo maga ki nyilatkoztatta, hogy mindenek előt Méltosságos Groff Uramat szereti [...] de mivel leányunk magának váloszsza mi ellene állók nem vagyunk [...] nints okunk, hogy ellenezzük és leanyunknak szabadságát gátolluk [...] tsak néki legyen szive és lelke nyugta..."[122]

Mindezek alapján a megfontolt szülő és a döntést végérvényesen meghozó lány képe rajzolódik ki előttünk, akinek választásában az utolsó idézet alapján talán valamilyen személyes preferencia és szimpátia is szerepet játszott. Tovább erősíti ezt az érzetet, hogy Sallér István finoman közölte abbéli aggályát és csalódottságát, hogy Festetics György nem tud majd fiúi gondviseléssel az idősödő, fiúgyermek nélkül maradt szülők segítségére lenni: „En ambar M. Groff Uramtal [sic!] mind azokat melyeket magamnak képzettem, nem remélhetem, mivel Fölséges Urunk szolgálatjában dicsiretessen foglalaltoskodik, maganak fele is nagy urasaga, joszági vannak, reá nem írhetne."[123] Lányos szülők esetében az ideális vőben való reménykedés, a vő egyfajta fiúszerepbe való lépése jellemző volt a korszakban.[124] A levél azt is megerősíti, hogy fiúgyermek hiányában a vőkre hárultak mindazok a feladatok, amelyeket az após levelében maga is megnevezett. A közel hatvanéves Sallér István esetében a fentebb megfogalmazott aggodalom jogosnak bizonyult: Festetics György katonai pályafutása alatt, mivel sokszor távol tartózkodott, nem támogathatta apósát birtokai igazgatásában. Sőt, végül Festetics György kérte apósa segítségét saját birtokainak rendben tartásában.

A jegyesség felbontását Somogyi János azonban nem tűrte szótlanul: kevesebb mint egy hónappal Sallér István beleegyező levele után, 1783. január 24-én a szombathelyi püspöki szentszékhez fordult jogorvoslat reményében. Sallér Judit elleni panaszemelését azonban nagybátyjának, Somogyi Dánielnek, a pannonhalmi Szent Benedek-rendi főapátnak a közbenjárására és tanácsára visszavonta.[125] Döntéséről a püspököt február 9-én, Izsákfalván kelt levelében értesítette.[126] A szentszéki *protokollum*ba tett bejegyzés szerint a döntésről Czopek György rábahídvégi plébánost is értesítették. Sallér Judit és Festetics György így ugyanazon év február 14-én megkapták a házasságkötéshez szükséges engedélyt.

Festetics Györgyre a fentebb írt nehézségeken kívül anyagi terheket is rótt a házasságkötés kijárása: Sallér Juditnak 6000 forintot rendelt arra az esetre, ha ő elhunyna jegyességük ideje alatt, illetve móringként [jegyajándékként] még 12 000 forintot. Tisztként

122 Sallér István Festetics Györgynek. Molnári, 1782. december 21. MNL OL P 249. Festetics család keszthelyi levéltára. 2. t. Festetics Györgyhöz intézett levelek. No. 224. Sallér István.

123 Uo.

124 Péter: A gyermekek első tíz esztendeje, 27.

125 Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (= SZEL) I.2.a. Püspöki levéltár. Szentszéki iratok. Protocollum Consistoriale. 1783. 1–323.

126 Somogyi János Szily János püspöknek. Izsákfalva, 1783. február 9. SZEL III.1.a. Személyek irati. Szily János iratai. 01.

további 6000 forintjába került a Haditanács előtt leteendő kaució.[127] Csak ennek kifizetése után kaphatta meg ugyanis a házassági engedélyt. Festetics Pál 1782 áprilisában bekövetkezett halálát követően 1 160 440 forint adóssága volt, amelybe beletartoztak a majorátus egyben tartásának érdekében, illetve lánytestvérei felé tett kötelezettségek is.[128]

A házasságkötést motiváló tényezők

A házasságkötés körüli, nem elhanyagolható léptékű bonyodalmak bemutatása után talán érdemes arra reflektálnunk, miért volt mégis kifizetődő mindkét fél számára a házasságkötés, vagyis milyen tényezők ösztönözhették a folyamatban részt vevő egyes családtagokat. Késztetésüket tekintve szerelmi és előmenetelért való házasságokat különböztethetünk meg a kora újkorban.[129] Arra, hogy Sallér Judit és Festetics György esetében kifejezetten szerelmi házasságról lett volna szó, a források nem utalnak. Bár Sallér István Festetics Györgyhöz szóló levelében úgy fogalmaz, hogy lánya „mindenek elöt, Méltosságos Groff Uramat szereti és ha teczik Nagyságodhoz megy Férhez",[130] úgy vélem, ez olyan szófordulat, amely elsősorban a kérők közti preferenciára utal. Festetics György számára apja jóindulatának, ezáltal pedig örökségének megtartása volt a legfontosabb tényező. A kutatók egy része a házaspár tényszerű közlésekre és instrukciókra szorítkozó levelezését is a szerelem hiányával magyarázza.[131] Mivel azonban mindkét fél beleegyezését adta, így Festetics Pál nyomásgyakorlása ellenére sem nevezhetjük kényszerházasságnak, csupán a családok által erősen befolyásolt, stratégiai házasságnak.[132] Azt, hogy erről maguk a felek is így gondolkodhattak, jelzi, hogy a későbbi, 1805-ös válási egyezség[133] megkötése során sem hivatkoztak a katolikus egyház által tiltott kényszerítésre, amelyre mint kézenfekvő megoldásra egyébként található precedens.[134]

Sallér István fentebb idézett levelének egy másik részlete szépen példázza, hogy a családon belül kiknek milyen mértékig volt beleszólása a házastársak kiválasztásába: „... leanyunkal atyai gondoskodással közlöttem; és mivel a Férhez menetel eötet illeti, engemet a Tanács adás, eleiben adtam szándékimat és egyebeket a miket szükségesseknek itiltem..."[135] Az apa, mint a család feje, javaslatot és tanácsot adott lányának, a végső döntés azonban Sallér Juditot illette. Mindez alátámasztja Péter Katalin azon megállapítását, mely szerint a kora újkori család „nem a tagjait leigázó szörnyként működött".[136] Ugyan-

127 Kurucz: *Keszthely grófja,* 106.
128 Uo. 109.
129 Péter: *Házasság,* 124.
130 Sallér István Festetics Györgynek. Molnári, 1782. december 21. MNL OL P 246. Festetics család keszthelyi levéltára. 2. t. Festetics Györgyhöz intézett levelek. No. 224. Sallér István.
131 Kurucz: *Keszthely grófja,* 115.
132 Péter: *Házasság,* 53.
133 A korszakban „ágytól és asztaltól való elválasztás"-nak nevezték.
134 Péter: *Házasság,* 53.
135 Sallér István Festetics Györgynek. Molnári, 1782. december 21. MNL OL P 246. Festetics család keszthelyi levéltára. 2. t. Festetics Györgyhöz intézett levelek. No. 224. Sallér István.
136 Péter: *Házasság,* 141.

akkor az engedelmesség mint női erény és társadalmi elvárás továbbra is erősen jelen volt a lányok életében: Sallér Judit leveleit apja haláláig a bevett „alázatos engedelmes leánya" formulával írta alá.[137] Az apa haláláig folytatott, sűrű és kellemes hangvételű, konfliktusok nyomaitól mentes levelezés egyébként jó apa-lánya kapcsolatra enged következtetni. Érdemes ezt az apai gondolkodásmódot szembeállítani Festetics Pál fiát örökségével zsaroló magatartásával.[138] Úgy tűnik továbbá, hogy az anya kiházasításban való szerepe, amely sok esetben jelentősebb volt akár az apáénál is,[139] a Sallér családban kevésbé érvényesült, vagy legalábbis nem jelenik meg a fennmaradt forrásokban.

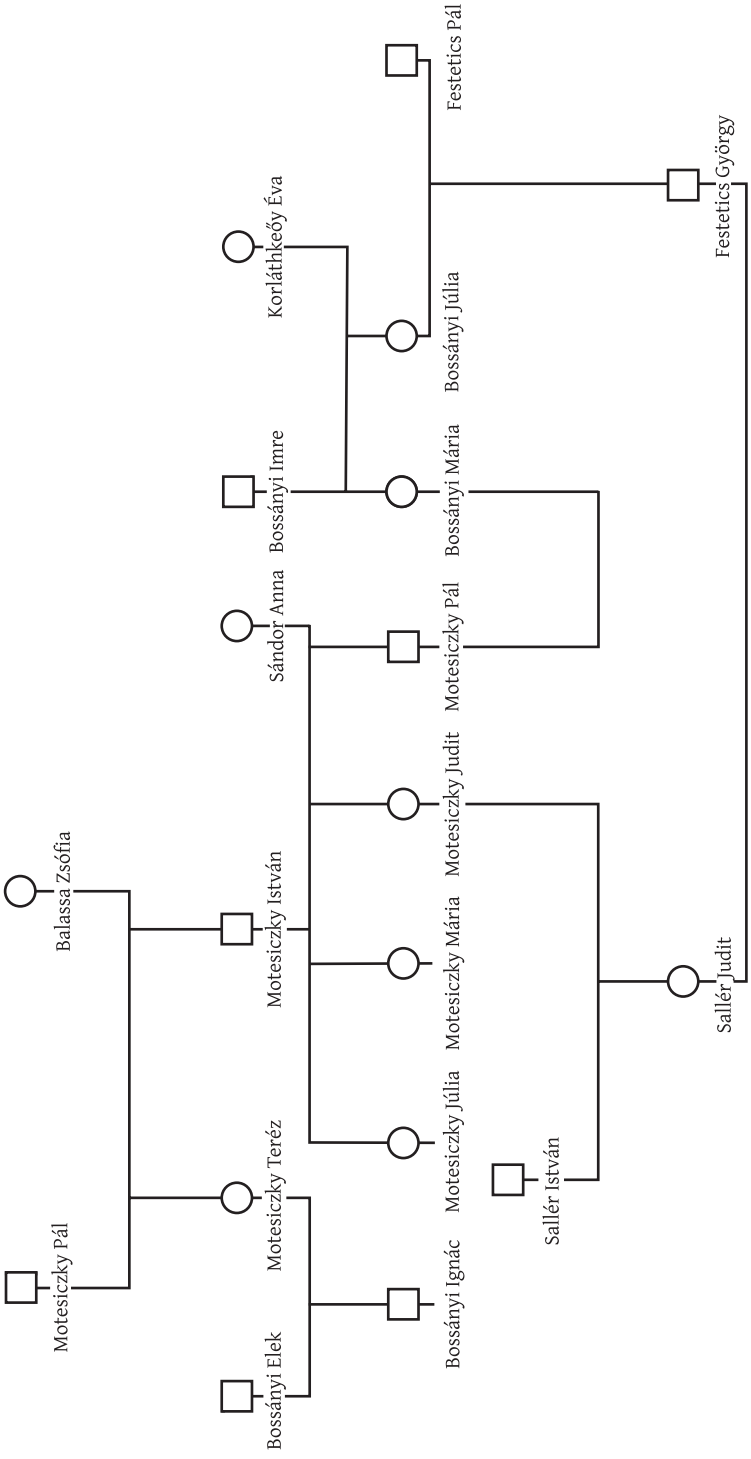
Ha a két fél egybekelését előmenetelért való házasságnak tekintjük, mindkét család oldaláról nézve számos érv felsorakoztatható a házasság megkötése mellett. A jakabházi Sallér család szempontjából a cél a köznemesi státuszból való kiemelkedés lehetett, hiszen lányuk ezáltal egy Habsburg-hű grófi család tagjává válhatott, ahol anyósa példájából kiindulva személyes lehetősége is adódhatott az udvari elismerés megszerzésére, leendő gyermekei pedig már főnemesi rangúnak születhettek. A Sallérokat és a Bossányiakat ráadásul egymáshoz is rokonsági szálak fűzték a Motesiczky családon keresztül. Sallér Judit édesanyja ugyanis sógorságban állt a Bossányiakkal: Festetics György édesanyjának, nagybossányi Bossányi Júlia húgának, Máriának a férje Motesiczky Judit bátyja, Pál volt, Júlia nevű lánytestvére pedig Bossányi Ignác felesége volt (3. ábra). A két család közti régi atyafiságra Motesiczky Judit gyászbeszédében is történt utalás.[140]

A két gyermek, Sallér Judit és Festetics György házassága ily módon lehetőséget biztosított a Sallér–Bossányi rokonság szorosabbra fűzésére is. Bossányi Júlia maga is rokonszenvezett menyével, Sallér Istvánhoz címzett, 1783. március 4-én kelt levelében így írt:

> „Édes Léánya fiammal együtt szerentsésen meg érkezett, édes Leányim közze számlalom és azon édes anyai szeretettel, és kegyességgel hozzá fogok viseltetni, mellyel édes gyermekeimhez; mivel betsületes, nemes és Istenes házból származott, reménlem, hogy nemes erköltsivel, betsületes maga viselésével s-Istenes jámbor életével örömömet és vigasztalásomat fogja naponként nevelni, valamint ezzel az én életemet; ugy édes szűleinek-is hoszszabbitani; illyen menyet az én Istenemtől ohajtottam; nem-is ketelkedem azon hogy ohajtásom be ne tellyessedjék."[141]

A házasságkötés utáni évek levelei is a két család tagjainak jó viszonyáról árulkodnak. A kapcsolatrendszer bővüléséről, sőt a magasabb státuszú családokhoz való kap-

137 MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 4. alt. Sallér Istvánhoz Festetics Györgyné.
138 Kurucz: *Keszthely grófja,* 106.
139 V. László Zsófia: Az anyaság ideája 18. századi nyomtatványokban. In: *Anyák és apák,* 98–99.
140 Nagy: *Halottas beszéd,* 13.
141 Bossányi Júlia Sallér Istvánnak. Ság, 1783. március 4. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 2. alt. Sallér Istvánhoz Bossányi Júlia. No. 3.

3. ábra. A Bossányi és Motesiczky családok rokoni kapcsolatai

csolódás lehetőségének megnyílásáról is olvashatunk a Motesiczky Judit felett tartott gyászbeszédben:

> „... egyetlen kedves Leányának Gróf Festetits Györggyel lett házassági szövetségre lépése által Familiájának ditsőséges régiségét, s elterjedését még inkább kiterjesztette, és Gróf Esterházi, Gróf Batthyányi, Gróf Szécsenyi, Báró Révay nagy nevezetű Familiákkal öszve szövetkeztette..."[142]

Ez sem elhanyagolható tényező egy magasabb rangú családba való beházasodásnál.

A Festeticsek számára a jelentős Sallér-vagyon tehette vonzóvá a házasságot, amelynek Sallér István nádori ítélőmester egyetlen életben maradt gyermekeként Sallér Judit volt az örököse. A Festeticsek ugyanis, hasonlóan a 18. század más magyar fő- és köznemesi családjaihoz, eladósodtak.[143] Az adott anyagi helyzetükben igen kecsegtető házasság kiötlője Festetics György apja volt, a pénzügyek terén jártas Festetics Pál. A leendő feleség kiválasztása során fontos szempont volt, hogy a házasságkötés által 400 000 forint értékű hozománnyal gazdagodhatott volna a család. Festetics Pál így nyilatkozott fiának kiszemelt menyéről egyik levelében: „Magyarországnak ennél jobb partija nincsen..."[144] A házasság általi birtok- és vagyongyarapítás mint stratégia már Festetics György nagyapjánál, a keszthelyi uradalmat megvásárló Festetics Kristófnál is megfigyelhető volt.[145] Festetics Pál döntése illeszkedik továbbá a kor azon tendenciájához, mely szerint „a rangemelésben részesült személyek gyermekei köznemesi származású házastársat találtak maguknak".[146] A Festetics család a későbbieket tekintve is iskolapéldája lehetne a házasság általi előmenetelnek:[147] Festetics László ugyanis, aki a tárgyalt házasságból született, már egy német hercegnőt, Josephine von Hohenzollern-Hechingent vette feleségül.

Mindkét család szempontjából szerepet játszhatott a fentebb írtak mellett birtokaik elhelyezkedése. Ezeknek egy része ugyanis egymást határolta, amint az Festetics György Sallér Istvánhoz írott 1782-es leveléből is kiderül: „Tekéntetes Urnak joszágai-is velem részint szomszédságban vagynak..."[148] Ez a tény Festetics György katonai szolgálatának idején, valamint Sallér István halála után jelentősen megkönnyíthette a gazdaság felügyeletét. Azt, hogy ez valóban szempontnak bizonyult, ugyanezen levél példázza: „En, eddig-is Katona hivatalom, és mindenkori innénd [...] Távul lételem miatt, sem az Gazdaságnak belsöbb folyamotyában, sem az Pörös Törvényeknek folytatásában annyira nem mehettem, hogy magam egyedül dolgaimat kár nélkül merném igazgatni".[149] Festetics György

142 Nagy: *Halottas beszéd*, 13.

143 Az adósság kérdését és mértékét Kurucz György részletesen feltárta monográfiájában. Kurucz: *Keszthely grófja.*

144 Szabó: *A herceg Festetics-család,* 194.

145 Kurucz: *Keszthely grófja,* 63.

146 Szemethy Tamás: *Katonabárók és hivatalnok grófok. Új arisztokraták a 18. századi Magyarországon*. Bp., 2020. 89.

147 A nemesi felemelkedés útjairól lásd *A felsőbüki Nagyok évszázada. A politikai elit útjai a kései rendiség időszakában.* Szerk. Szijártó M. István. Bp., 2024. (Mikrotörténelem 10.)

148 Festetics György Sallér Istvánnak. Pozsony, 1782. augusztus 1. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 3. alt. Sallér Istvánhoz Festetics György. No. 1.

149 Uo.

tehát már az udvarlás időszakában előrebocsátotta, hogy igényt tartana leendő apósának segítségére. Ennek fényében nem meglepő, hogy birtokainak igazgatásához már az esküvő után pár hónappal kérte is Sallér István segítségét, méghozzá részben Sallér Juditra is hivatkozva: „Kérem tehát feleségemmel együtt alázatosan Tekintetes Uram Atyámat, méltóztassék gazdaságomnak gondviselését és kormányozását magára vállalni."[150] Ennek oka, hogy a katonai szolgálat Festetics Györgyöt már házasságuk évében elszólította Keszthelyről. Mivel felesége legtöbbször elkísérte (kivéve, amikor gyermekszülés előtt állt), így a birtokok felügyelet nélkül maradtak volna.

Mentalitástörténet szempontjából értékes és sajátos értelmezését adja a két fél házasságkötésének Motesiczky Judit gyászbeszédének szerzője. Eszerint az elhunyt édesanya a lányát „úgy nevelte, hogy tökélletes erköltseivel öszve kaptsolt kellemetességeinek meg hódolván Gróf Festetits György szívének, s kezének meg nyerésére iparkodott, az minthogy szerentsés is vólt ezen ritka, s nevezetes Birtoknak meg szerzésében".[151] Nagy József beszédében elsősorban az anyai nevelés hatására helyezte a hangsúlyt, ezzel magyarázva a Festetics házasságot is. Mind a lányok, mind az anyák felé támasztott társadalmi elvárást jól példázza a szöveg.

Az esküvő

A házasság végül Rábahídvégen a Szentháromság-templomban, a püspöki szentszék engedélyével köttetett 1783. március 2-án.[152] Festetics Györgyről az anyakönyvben feljegyezték a Graeven-huszárezredben[153] betöltött tisztségét is. Az esküvő és a két család jelentőségét igazolják a bejegyzett esküvői tanúk nevei: Vrancsics Pál ezredparancsnok, zalabéri Horváth József császári-királyi kamarás, zalai alispán és Foky József vasi szolgabíró. A tanúk vizsgálata mind a Festeticsek, mind a Sallérok kapcsolatrendszerének komplexitásába bepillantást enged. Vrancsics Pál katonai pályáján gróf Festetics József altábornagy mellett szolgált, majd 1751-ben Festetics Kristóf lányát, Katalint vette feleségül. 1782-ig abban a Barco-huszárezredben szolgált, ahová ugyanebben az évben Festetics Györgyöt csupán két héttel Vrancsics nyugdíjba vonulása után áthelyezték. Esküvői tanú szerepén kívül is aktívan segíthette tehát ifjú rokonát katonai pályáján.[154] A zalabéri Horváth családot szintén rokonsági szálak fűzték a Festeticsekhez: Festetics József unokái, Festetics György másod-unokatestvérei zalabéri Horváth lányokat vettek feleségül.

150 Festetics György Sallér Istvánnak. Pakrác, 1783. június 15. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 3. alt. Sallér Istvánhoz Festetics György. No. 13.

151 Nagy: *Halottas beszéd*.

152 Https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6RKV-Y?view=explore. (Legutóbbi megtekintés: 2024. december 16.)

153 A Habsburg Birodalom hadseregének 4. huszárezrede, amely 1773-tól a Graeven-huszárezred nevet viselte báró Graeven Márton tábornok után. Az ezred történetéről részletesebben lásd Bati Berkó István: *A magyar huszárság története. A huszárság keletkezése, fejlődése, szervezete, hadjáratai, a jelenleg fennálló, valamint az idők folyamán feloszlatott huszárcsapatok történetének leírása.* Bp., 1918.

154 Réfi Attila: Egy huszárportré nyomában. Vrancsics Pál ezredes élete és katonai pályafutása. *Hadtörténelmi Közlemények* 136 (2023) 350., 367–368.

A menyasszony családjának részéről Foky Józsefet kérték fel tanúként, aki, ahogy a Sallér Judittal közös alkalmi keresztszülőség kapcsán már említettük, a családdal és Sallér Judittal személyesen is szorosabb kapcsolatot ápolhatott. Erre engednek következtetni legalábbis Sallér Judit apjához írt levelei, melyekben gyakran üdvözletét küldi „Fókinak".[155] A pár az esküvőt követően közvetlenül Ságra utazott a megözvegyült Bossányi Júliához, ahová Sallér Judit szülei is hivatalosak voltak. Bossányi Júlia 1783. március 4-én kelt leveléből az is világossá válik, hogy nászura és nászasszonya Motesiczky Judit megbetegedése miatt nem tudott eljönni.[156]

Összegzés

Dolgozatom végén szeretném áttekinteni kutatásaim főbb eredményeit. Úgy vélem, fontos előrelépés, hogy sikerült az összes Sallér gyermek születését és nevét felkutatni. Sallér Lászlón kívül Sallér Juditnak három fiú- és egy lánytestvérét azonosítottam a rábahídvégi anyakönyvek és a családtagok halotti beszédeinek felhasználásával, gazdagítva ezzel a Sallérok családfáját. A rábahídvégi anyakönyvek esetében is megállja a helyét a demográfiával és családtörténettel foglalkozó kutatók azon megállapítása, hogy a halotti anyakönyvek vezetése volt a legpontatlanabb a korszakban. A 15 évesen elhunyt Sallér Lászlón kívül ugyanis egyetlen testvér halálának és temetésének időpontját sem jegyezték fel, így ezek továbbra is ismeretlenek.

Sallér Judit legközelebbi rokonságának feltérképezésén kívül életének egyéb eseményeiről és körülményeiről is sikerült néhány megállapítást tenni. Már házassága előtt négyszer került keresztszülői szerepbe, először nyolcévesen. A keresztszülőkre vonatkozó bejegyzések alátámasztották és segítettek időben körülhatárolni a Somogyi Jánossal való jegyesség legkorábbi általunk jelenleg ismert időpontját (1781 szeptembere).

A lánynevelléssel és a hazulról hozott műveltséggel kapcsolatban elsősorban a levelezések nyújtottak tájékoztatást. Mindenképpen otthon sajátította el a szokásos ház körüli teendőkhöz szükséges tudást. Közvetlenül a házassága után íródott, rendezett külalakú levelei már saját, határozott vonalvezetésű kézírásának jegyeit hordozzák, így írni is egyértelműen házasságkötése előtt tanult meg. A további kutatások során anyja neveltetési helyéből kiindulva elsőként a pozsonyi, majd más szóba jövő zárdák iratainak áttekintésével lehetne meghatározni, taníttatták-e valahol lányukat a Sallér szülők. Azt, hogy Sallér Judit rendelkezett-e zenei és irodalmi műveltséggel, és ha igen, milyen mértékű lehetett és hol sajátíthatta el, egyelőre szintén ismeretlen, a továbbiakban a hagyatéki leltárak segíthetnek a pontosításban. A lovaglás készségének elsajátításáról azonban a családi levelek alapján meglehetősen pontos képet festhetünk: biztosan tudjuk Sallér Judit saját beszámolójából, hogy már Festetics György feleségeként, a katonai szolgálati helyeken kezdte tanulni a lovaglást.

155 Lásd Festetics Györgyné Sallér Istvánhoz írt leveleit. MNL OL P 286. Festetics család keszthelyi levéltára. I. s. 7. t. 4. alt. Sallér Istvánhoz Festetics Györgyné.

156 Bossányi Júlia Sallér Istvánnak. Ság, 1783. március 4. Uo. 2. alt. Sallér Istvánhoz Bossányi Júlia. No. 1.

A Festeticsekkel foglalkozó kutatók által már elemzett házasság témakörében is sikerült új adatokkal szolgálni. A szakirodalom Festetics György és Sallér Judit házasságkötésének elemzésekor eddig elsősorban a Festeticsek szemszögéből szemlélve, a nagy összegű hozománnyal magyarázta a lánykérést. Festetics György kezdeti húzódozása és apja nyomásgyakorlása mellett új megvilágításba helyezte az esküvő létrejöttét Somogyi János szerepe. A kutatás során világossá vált, hogy a mindkét család számára előnyös házasság mégsem volt magától értetődő. Ennek legfőbb oka Sallér Judit korábbi jegyessége Somogyi Jánossal, aki az eddig felhasználatlan szentszéki *protocollum*ból és a püspökhöz írt levele alapján kezdetben nem kívánt engedni jogaiból, és csak nagybátyjának, Somogyi Dánielnek a tanácsára állt félre. A leveleket vizsgálva Sallér István aggályairól is értesülhetünk, arról, hogy Festetics György katonai pályája miatt nem lesz képes igazgatni a birtokokat és segítséget nyújtani a lányuk nélkül magukra maradó szülőknek.

A házasság végül a minden irányból érzékelhető bizonytalanságok miatt a pár megismerkedésétől számítva nagyjából csak két év múlva köttetett meg. Apja levele alapján egyedül Sallér Judit nem tűnik bizonytalannak, aki egyértelműen a gróf mellett döntött. A házaspár viszonyát a szakirodalom hagyományosan egyfajta érzelemmentes „munkakapcsolatnak" tekinti. Cséby Géza azonban felhívta a figyelmet néhány levél érzelmesebb hangvételére és aláírására is,[157] aminek alapján kezdetben kölcsönös szimpátiát, sőt szeretetet feltételez. Hajlamos vagyok egyetérteni. Ha a levelekhez, melyek Csébyt idézve „tele vannak aggódással, szeretettel, olykor némi humorral is"[158] hozzávesszük, hogy Sallér Judit akár apja finom javaslata és a jegyesség felbontásával járó eljárás ellenére is a grófot választotta, valamint azt, hogy az első évtizedben terhességeinek idejét kivéve követte férjét szolgálati helyére, úgy tűnik, valóban beszélhetünk valamiféle érzelmi kötődésről a szerteágazó családi érdekek mellett.

157 Lásd pl. az alábbi becézést: „... ölellek és maradok, Szép Dudim, Festetics György". Festetics György Sallér Juditnak. Keszthely, 1798. január 5. MNL OL P 247. Festetics család keszthelyi levéltára. 3. t. 15. alt. No. 8.

158 Cséby: *Gróf Festetics György helye,* 23–24.

CONTENTS

STUDIES

Balázs Kertész Life and Career of Tatamér, Provost of Székesfehérvár and Royal Vice-Chancellor 1

Miklós Fóti From Tax Farmer to *Sancakbeyi*. The Career of Ferhad *Ağa* and *Bey* on the Habsburg–Ottoman Frontier 29

Zsuzsanna Cziráki Scenes and Tools of Transylvanian Saxon Diplomacy in the 16th and 17th Centuries 45

Lídia Kustár An Attempt to Reconstruct the Childhood of Judit Sallér of Jakabháza and her Marriage to Count György Festetics of Tolna 71

András Cieger Mór Jókai and the First Association of Journalists in Hungary 99

Dániel Miklós Snapshots of the Public Sentiment in Czechoslovakia, 1938–1939 115

OBSERVER

Hajnalka Kuffart The Accounts of the Archdiocese of Esztergom from the Matthias Era (1486–1490). The First Volumes of a Source Publication Series on a Hungarian–Italian Mixed Accounting System 133

István Kádas The Functioning and Pitfalls of the Portal Tax System in the Jagiellonian Era. Presentation of a Project Carried out under the János Bolyai Research Fellowship of the Hungarian Academy of Sciences 143

Szilvia Czinege Critical Edition of István Széchenyi's Letters. Research Report 155

E számunk szerzői

Cieger András, tudományos tanácsadó, osztályvezető, ELTE HTK TTI, Újkori osztály ● Czinege Szilvia, tudományos munkatárs, ELTE HTK TTI, Újkori osztály ● Cziráki Zsuzsanna, egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Intézet ● Fóti Miklós, tudományos segédmunkatárs, ELTE HTK TTI, Délkelet-Európa története osztály, Turkológiai kutatócsoport ● Kádas István, tudományos főmunkatárs, ELTE HTK TTI, Középkori osztály ● Kertész Balázs, tudományos főmunkatárs, Városi Levéltár és Kutatóintézet [Székesfehérvár] ● Kuffart Hajnalka, tudományos munkatárs, ELTE HTK TTI, Középkori osztály ● Kustár Lídia, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék, Történelem Segédtudományai Doktori Program ● Miklós Dániel, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Tudományos Igazgatóság

(ELTE HTK TTI = Eötvös Loránd Tudományegyetem Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda
Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék
E-mail: bardi.erzsebet@htk.elte.hu, terjesztes@htk.elte.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt
(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)
1053 Budapest, Magyar u. 40.
Telefon: +36-30-203-1769
E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

ELTE | HTK
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

Ára: 1800 Ft
Előfizetőknek: 1000 Ft

9 770040 963009 26001